



Bakalářská práce

Román Cizinec hledá byt Egona Hostovského (1947)

Studijní program:

B0114A300072 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Studijní obory:

Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Ludmila Jakobová

Vedoucí práce:

Mgr. Hana Šimková, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Liberec 2024



Zadání bakalářské práce

Román Cizinec hledá byt Egonu Hostovského (1947)

<i>Jméno a příjmení:</i>	Ludmila Jakubová
<i>Osobní číslo:</i>	P20000003
<i>Studijní program:</i>	B0114A300072 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
<i>Specializace:</i>	Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
<i>Zadávací katedra:</i>	Katedra českého jazyka a literatury
<i>Akademický rok:</i>	2021/2022

Zásady pro vypracování:

Ve své práci se budu věnovat analýze a interpretaci románu Cizinec hledá byt Egonu Hostovského (1947). Budu se zabývat projevem existencialismu v tomto díle a naplněním žánru psychologického románu. Dále se pokusím charakterizovat základní naratologické kategorie. Budu se soustředit též na jazykovou výstavbu knihy. Svoji analýzu završím pokusem o interpretaci románu. Cílem mé práce bude podat ucelený obraz o tomto Hostovského díle, zasadit ho do kontextu autorovy tvorby, jakož i do dobového kontextu české literatury.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce: tištěná/elektronická

Jazyk práce: čeština

Seznam odborné literatury:

Primární literatura:

HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*. 1. vyd. v Odeonu. Praha: Odeon, 1967. 424 s.

Sekundární literatura:

ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0337-x.

HOSTOVSKÁ, Olga, SÁDLO, Václav a SVOBODOVÁ, Barbora. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Vydání první. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. 103 stran. ISBN 978-80-7308-764-7.

JANOUŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007-2008. 4 sv. ISBN 978-80-200-1527-3.

KAUTMAN, František. *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského*. 1. vyd. Praha: Evropský kulturní klub, 1993. 139 s. ISBN 80-85212-24-2.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: člověk v uzavřeném prostoru*. Vyd. 1. Praha: H & H, 1996. 187 s., [16] s. obr. příl. Profily; 4. ISBN 80-86022-02-1.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: existenciální fenomény v české próze dvacátého století*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2004. 465 s. ISBN 80-7215-237-8.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Trojí samota ve velké zemi: česká literatura v americkém exilu v letech 1938-1968*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2001. 214 s. ISBN 80-86022-88-9.

PAVERA, Libor. Emigranté jako literární postavy a jejich typologie v tvorbě Egona Hostovského. *Česká a polská emigrační literatura: sborník z mezinárodní vědecké konference = Emigracyjna literatura czeska i polska: materiały z międzynarodowej konferencji naukowej. Opava, 14.-15. listopadu 2001*. Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemiky a knihovnictví, 2002. 310 s. ISBN 80-7248-169-X.

STANZEL, Franz K. *Teorie vyprávění*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1988. 321 s. Ars. Literárněvědná řada.

VANĚK, Václav. Vedlejší postavy v románech Egona Hostovského. *Česká literatura: časopis pro literární vědu*, 1991, roč. 39, č. 6, str. 526-539.

Vedoucí práce:

Mgr. Hana Šimková, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání práce:

30. dubna 2022

Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2023

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

Mgr. Václav Lábus, Ph.D.
garant studijního programu

V Liberci dne 30. dubna 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Haně Šimkové, Ph.D. za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při vedení mé bakalářské práce. Děkuji též PhDr. Zdeňku Šandovi, Ph.D. za poskytnuté konzultace. Velký dík náleží také mé rodině, příteli a kočičce Micině, kteří mě během studia všestranně podporovali.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá analýzou a interpretací románu *Cizinec hledá byt* Egona Hostovského (1947). Jsou zkoumány projevy existencialismu v tomto díle a naplnění žánru psychologického románu. Těžiště práce spočívá v charakteristice a interpretaci základních naratologických kategorií knihy. Pozornost je soustředěna také na jazykovou výstavbu textu. Analýzu románu završuje pokus o jeho interpretaci. Cíl práce představuje poskytnout ucelený obraz tohoto díla Egona Hostovského, zasadit ho do kontextu autorovy tvorby a do dobového kontextu české literatury.

Klíčová slova

Egon Hostovský, *Cizinec hledá byt*, existencialismus, román, psychologický román, existencialistický román

Annotation

This bachelor thesis deals with analysing and interpreting the novel *The Stranger is Looking for a Flat* by Egon Hostovský (1947). It examines the existentialist aspects of this work and the fulfilment of the psychological novel genre. The work focuses on the characterisation and interpretation of basic narratological categories of the book as well as language elements. The analysis of the novel culminates in an attempt at its interpretation. The thesis aims to provide a comprehensive picture of this work by Egon Hostovský, to place it in the context of the author's oeuvre and within the historical context of Czech literature.

Key words

Egon Hostovský, *The Stranger is Looking for a Flat*, existentialism, novel, psychological novel, existential novel

Obsah

1. Úvod	10
2. Hostovského román <i>Cizinec hledá byt</i> (1947) v kontextu české literatury 40. let 20. století.....	11
2.1 Život Egona Hostovského.....	11
2.2 Dílo Egona Hostovského	12
2.3 Existencialismus v české literatuře 40. let 20. století.....	15
2.4 Psychologický román 40. let 20. století.....	17
3. Román <i>Cizinec hledá byt</i> (1947)	20
3.1 Fabule románu <i>Cizinec hledá byt</i>	20
3.2 Rysy psychologického románu v díle <i>Cizinec hledá byt</i>	21
3.3 Rysy existencialismu v díle <i>Cizinec hledá byt</i>	23
Cizinctví	24
Samota.....	25
Domov.....	25
Smrt.....	26
Práce jako naplnění lidského života.....	28
Hledání	30
Svoboda.....	31
Mír.....	31
Čas.....	32
Filozofická rovina díla	32
3.4 Ostatní témata a motivy románu <i>Cizinec hledá byt</i>	34
Americký způsob života	34
Tajemství.....	35
Nemoc	36
Stereotyp	36
Úsměv	36
Neklid.....	36
Válka	37
3.5 Základní naratologické kategorie románu <i>Cizinec hledá byt</i>	37
3.5.1 Jazyková a stylistická rovina	37
3.5.2 Kompozice	41
3.5.3 Vypravěč	42
3.5.4 Narace	42
3.5.5 Čas.....	44

3.5.6	Prostor	44
3.5.7	Postavy	46
3.5.7.1	Postava Václava Marka	46
3.5.7.2	Vedlejší postavy.....	49
	Paní Franková	51
	Profesor Julius Wagner	51
	Henry Wagner	52
	Paní Carson Woolfová	53
	Václav Novák.....	54
	Řek	54
	Obyvatelé Řekova činžovního domu	55
	Alžběta Nosková	55
	Dělníci paní Noskové.....	57
	Elizabeth Stoneová.....	58
	Doktor Wilson.....	58
4.	Pokus o interpretaci románu <i>Cizinec hledá byt</i>	59
5.	Seznam literatury	65

1. Úvod

V bakalářské práci se zabývám analýzou a interpretací románu *Cizinec hledá byt* Egona Hostovského (1947). Dle mého názoru kniha patří k vrcholné české poválečné exilové próze, což podnítilo motivaci mého výběru. Mým záměrem je proto poskytnutí uceleného pohledu na toto dílo a jeho začlenění do kontextu jak autorovy tvorby, tak do rámce dobové české literatury. Součástí práce tvoří též závěrečné shrnutí nabytých poznatků.

Nejprve se věnuji životu a dílu autora za účelem hlubšího porozumění jeho tvůrčímu kontextu. Také se soustředím na existencialismus a žánr psychologického románu v české literatuře čtyřicátých let dvacátého století s úmyslem zařadit Hostovského dílo a jeho význam do širších souvislostí.

Součástí dalšího oddílu je vedle fabule příběhu rovněž analýza projevů existencialismu a psychologického románu v Hostovského textu. Poté se zaměřuji na tematické a motivické prvky, formující podstatu románu a jeho sémantickou hloubku.

Dále v práci s oporou v sekundární literatuře zkoumám různé aspekty románu *Cizinec hledá byt* včetně jazykové a stylistické roviny, kompozice, narativních technik, časoprostoru a charakteristik jednotlivých postav. Podstatnou složku této části představuje rozklíčování sémantiky těchto kategorií.

Závěrem se věnuji pokusu o interpretaci díla, jenž spočívá v souhrnu nejzásadnějších poznatků. V tomto oddílu reflektuji hlavní témata a motivy s existencialistickým podtextem a současně se pokouším vystihnout komplexnost díla jako celku a jeho hluboký význam.

2. Hostovského román *Cizinec hledá byt* (1947) v kontextu české literatury 40. let 20. století

2.1 Život Egona Hostovského

V mnohých Hostovského dílech nalezneme autobiografické motivy, proto se v krátkosti budu věnovat též životu autora. V této kapitole čerpám z knihy *Egon Hostovský a jeho radosti života*¹ od Olgy Hostovské, Václava Sádla a Barbory Svobodové.

Egon Hostovský se narodil roku 1908 v Hronově, městečku v severovýchodních Čechách, jako nejmladší z osmi dětí. V letech 1919–1927 studoval na Reálném gymnáziu v Náchodě. Po maturitě začal studovat Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. Patrně pro velký literární úspěch studium předčasně ukončil a nechal se zaměstnat v nakladatelství Melantrich. Roku 1936 Hostovský studia obnovil a o rok později dokončil. Toho času byl členem, později i předsedou, česko-židovského spolku Kapper, jenž se kromě vydávání česko-židovské literatury věnoval podpoře nemajetných studentů či pořádání rozličných kulturních akcí. Rovněž redigoval časopis *Kalendář česko-židovský*, k judaismu se ale nikdy veřejně nepřihlásil.

V roce 1937 se Hostovský stal úředníkem na ministerstvu zahraničních věcí a v únoru 1939 odjel do Belgie – oficiálně přednášet, neoficiálně se ukrýt před německou hrozbou. Jakmile spisovatel pochopil, že v Belgii se mu pomoci nedostane, odjel do Paříže a nechal se zaměstnat na československém velvyslanectví jako kulturní poradce. Při útěku z Němci okupované Francie v roce 1940 se spolu s dalšími uprchlíky dostal do portugalského Lisabonu, kde pracoval jako člen Výboru československých uprchlíků.

Egon Hostovský v roce 1941 přijal zaměstnání na československém konzulátu v New Yorku, kde nadále pracoval i po druhé světové válce. Tou dobou byl již v zahraničí váženým autorem, to mu umožnilo setkávat se s významnými umělci, například s britským romanopiscem Grahamem Greenem, jehož společenský vliv a kontakty v oblasti vydavatelství byly pro Hostovského v budoucích letech klíčové: „*Egon Hostovský se stal v domácím kontextu patrně jediným žijícím předválečným prozaikem uznávaným v zahraničí.*“²

Československo Hostovský navštívil v červnu roku 1947 se záměrem zůstat natrvalo, avšak již po roce ho opustil – byl jmenován kulturním přidělcem na československém velvyslanectví v Norsku. Následující rok se spisovatel vydal do Kodaně a zároveň v tu dobu podal demisi na svou pozici v rámci československého velvyslanectví, jelikož „*považoval za nemravné*

¹ HOSTOVSKÁ, Olga, SÁDLO, Václav a SVOBODOVÁ, Barbora. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Vydaní první. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. 103 stran. ISBN 978-80-7308-764-7.

² Tamtéž, s. 51.

sloužit vládě, které [...] se bál.“³ Emigrace pro autora i podruhé představovala značné trauma a stala se stěžejním tématem jeho knih. Například ve špionážně laděném románu *Nezvěstný* ji jeden z hrdinů prožívá takto: „*bez rozloučení dal vale své rodné zemi, své minulosti, svému manželství, svými lživým plány a snům, svým neupřímným iluzím – a z pudu sebezáchovy vyskočil do tmy. [...] Vždyť utíká od něčeho, co nikdy neměl rád, protože v to nevěřil. Nic neztrácí, nic nezachraňuje, jen svůj žalostný život bez víry.*“⁴

Do Spojených států Hostovský emigroval roku 1950, americké státní občanství obdržel o sedm let později. Od tohoto období až do své smrti trpěl psychickými obtížemi, zejména kvůli neúspěchu filmu *Les Espions* natočeného na motivy jeho románu *Půlnoční pacient* a následným krachům dalších filmových projektů. Východisko ze svízelné situace plynoucí z izolace od vlastního národa, jehož jazykem tvořil, autor viděl v absolutním ponoření se do tvůrčí činnosti. Následný neúspěch díla *Všeobecné spiknutí* představoval pro Hostovského další životní ránu, a ještě více podlomil spisovatelovo zdraví duševní i fyzické.

Mezi lety 1964–1966 pobýval Egon Hostovský v Dánsku, po dvou letech se však vrátil do Spojených států. Zemřel roku 1973 v Montclair ve věku šedesáti pěti let na následky těžké nemoci.

2.2 Dílo Egona Hostovského

Poznatky k této kapitole jsem nabyla v publikaci *Dějiny české literatury*⁵ Pavla Janouška a kolektivu. Všeobecně je tvorba Egona Hostovského řazena k existenciálně-psychologické próze. Množství recenzí a dalších kritických textů vyzdvihuje podobnost s dílem Franze Kafky, rovněž řazeného k tomuto typu prózy. Hostovský se ve svých románech obecně soustředil na existencialistický, filozofický a psychologický rozměr lidské existence. Mezi základní uplatňovaná témata řadíme exil, cizotu a s ní spojené pocity strachu, prázdnoty a nejistoty. Proti nim stojí sémanticky polaritní motiv domova a touhy po pospolitosti. Postavy Hostovského knih, často reflektující autorovu vlastní zkušenost emigranta, mnohdy nejsou schopny komunikovat a ztrácí svou identitu, načež se snaží dobrat poznání a pravdy. Miroslav Chocholatý tvrdí, že vědomí vykořeněnosti a izolace člověka v odcizeném světě může být přirovnáno k vězení – ať už vnitřnímu (osamocení), či vnějšímu (ukrývání před nacisty a emigrace, poskytující pouze

³ HOSTOVSKÁ, Olga, SÁDLO, Václav a SVOBODOVÁ, Barbora. *Egon Hostovský a jeho radosti života*, s. 53.

⁴ Tamtéž, s. 54.

⁵ JANOUŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007-2008. 4 sv. ISBN 978-80-200-1527-3.

zdánlivý pocit svobody).⁶ Téma cizinectví v Hostovského díle lze vnímat dvojitým způsobem, a to jako kulturní status a životní pocit.

Egon Hostovský již od svých patnácti let pravidelně přispíval do nejrůznějších periodik – například do *Podkrkonošských rozhledů* nebo *Studentského časopisu*, *Ostravského večerníku*, *Národního osvobození*, *Rudého práva* či *Moravskoslezského sborníku*. Hostovského prvotina *Zavřené dveře* (1926) s podtitulem „nemocné prózy“ se skládá z temně laděných expresionistických povídek, později vytvořená próza *Ghetto v nich* (1928) tematizuje rasové stigma a z toho plynoucí komplex méněcennosti.

Třicátá léta patřila k literárně neplodnějším obdobím Hostovského kariéry. Román *Danajský dar* (1930) zobrazuje život tří sourozenců, jimž první světová válka vzala nejen rodinu, ale i mravní jistoty. Próza *Ztracený stín* (1931) odhaluje proces ztráty identity jedince, kterému se naskytnou neočekávané finanční možnosti. Román *Případ profesora Körnera* (1932) do hloubky zkoumá nitro člověka v krajní životní situaci. Spisovatel dále přispíval do periodik: *Hovory o knihách*, *Kvart*, *Lidové noviny*, *Lumír*, *Právo lidu*, *Rozhledy po literatuře a umění* a jiných.

Hostovský touto dobou mimo méně známých děl jako *Černá tlupa* (1933) nebo *Cesty k pokladům* (1934) napsal věhlasný román *Žhář* (1935). Ten je obrazem iracionálního jednání, které znázorňuje předzvěst zla. Hostovského další próza *Dům bez pána* (1937) tematizuje židovskou víru a rodinné vztahy.

Čtyřicátá léta byla v kontextu spisovatelovy tvorby neméně plodná. Vytvořil například cyklus osmi povídek stylizovaných jako dopisy s názvem *Listy z vyhnanství* (1941). Stěžejní námět povídek, jak jejich titul napovídá, tvoří Hostovského konstantní téma emigrace. O rok později vyšel existencialisticko-psychologický román *Sedmkrát v hlavní úloze* (1942), jedno z prvních děl pojmenovávajících vinu evropské inteligence na válečných událostech. Po vydání na tehdejší poměry kontroverzního románu se objevily první kritiky Hostovského díla ze strany nejrůznějších autorů – kupříkladu Romana Jakobsona nebo Stanislava Budína. Vlna kritiky utichla po vydání románu *Úkryt* (1943), zřejmě proto, že vyobrazuje typického hrdinu odboje, jenž pro vlast obětuje vlastní život. O čtyři roky později Hostovský vydal existencialistický román *Cizinec hledá byt* (1947), kterému se podrobněji věnuji níže. Posledním dílem vydaným ve čtyřicátých letech je soubor povídek *Osamělí buřiči* (1948).

⁶ CHOCHOLATÝ, Miroslav. Obraz cizince v Hostovského válečných prózách. *Slovo a smysl*. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha. 2018, (15) 29. ISSN 2336-6680, s. 57.

Na počátku padesátých let spisovatel dokončil špionážně laděný román *Nezvěstný* (1951) tematizující nejistotu a odcizenost lidí ve společnosti na pozadí nastupující totalitní ideologie. Stupňování pocitů odcizenosti a vyvrženosti z pohledu Pavla Janouška vedlo k osobitému způsobu konstrukce fikčního světa Hostovského děl: „*fantasmagorický svět zmatení a apokalypsy [...] ještě intenzivněji než dříve (se) upnul k jistotám dětství a domova.*“⁷ Knihy vytvořené v tomto období podle něj „*charakterizuje právě protiklad mezi absurdním, zešilevším děním epické přítomnosti a lyrickým vzýváním ztraceného domova, k němuž se také upíná veškerá naděje protagonistů.*“⁸

K tématu studené války se Hostovský navrátil znovu s prózou *Půlnoční pacient* (1954), která zobrazuje politickou realitu Spojených států padesátých let, jíž se protagonisté snaží uniknout. Autor se nezaměřoval pouze na kritiku tehdejších politických poměrů, kritizoval i život americké střední třídy, například v psychologickém románu *Dobročinný večírek* (1957), zaznamenávajícím existenci v chaosu současného světa, zejména moderního velkoměsta.

V tomto období se spisovatel kromě beletrie věnoval novinářské činnosti, a přestože se od politiky distancoval, v této době napsal dva eseje tematizující právě tuto sféru. Ty pojednávaly o různých aspektech vztahu umění a ideologie v tehdejší československém komunistickém režimu. Kromě toho ve vysílání rádia Svobodná Evropa veřejně reagoval na komunistickou kritiku umělců žijících v exilu.

Autorovo vrcholné dílo, pojímající všechna témata, jimiž se doposud zabýval, s názvem *Všeobecné spiknutí* (1961), předkládá obraz amerického velkoměsta v kontrastu českého maloměsta. S úspěchem se ale kniha nesetkala, především kvůli nekvalitnímu anglickému překladu. Přesto se Hostovský psaní věnovat nepřestal a roku 1961 dokončil román *Tři noci* (1964), ve kterém vrcholí marná snaha postav nalézt únik z každodenní reality, což vede k poznání absolutního pocitu beznaděje a osamocení. Toto období Hostovského tvorby Janoušek charakterizuje následovně: „*příklon k subjektivně pojatým tématům, ještě vystupňovaná nedůvěra k dějinám a skepse vůči roli jednotlivce ve velkých kolektivních procesech historie.*“⁹ To se odráží též na vývoji protagonistů – ti dle něj „*zcela rezignují [...] a soustřeďují se pouze na problematiku osobní existence, která je ohrožována nejen přímým atakem zvenčí, ale i celkovou ztrátou jistoty o sobě samém, o minulosti.*“¹⁰

⁷ Existenciální próza. In: JANOUŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007-2008. 1. svazek. ISBN 978-80-200-1527-3, s. 240.

⁸ Tamtéž, s. 240.

⁹ Exilová próza. In: JANOUŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007-2008. 3. svazek. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 389.

¹⁰ Tamtéž, s. 389.

Hostovský během první poloviny šedesátých let začal sepsovat své literární paměti s názvem *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině aneb O ctihodném povolání kouzla zbaveném* (1966). Spisovatel touto dobou publikoval mimo jiné v *Divadelních novinách* a *Literárních listech*. V zahraničí své spisy zveřejňoval především v časopisech *Československý boj* (Paříž), *Obzor* (Londýn), *Zitřek* (New York), po roce 1949 v *Československém přehledu*, *Československých novinách* a *Proměnách* (vše New York), *Hlasu Československa* (Washington) a ve *Svědectví* (Paříž).

V zimě 1969 začal Egon Hostovský psát svou poslední knihu. Výsledkem byla krátká satirická novela s názvem *Epidemie* (1972), v níž se skepse, zvláště vůči americké konzumní společnosti, oproti předchozím pracím prohlubuje a stupňuje se též motiv odcizení. Kniha byla později vydána ve dvojvydání společně s jediným autorovým dramatem *Osvoboditel se vrací* (1972). Počátkem sedmdesátých let se Hostovský věnoval převážně psaní dopisů a přípravě zmíněné dvojedice. Také se podílel na tvorbě sborníku *Egon Hostovský : vzpomínky, studie a dokumenty o jeho díle a osudu*¹¹ (1974), jehož vydání se již nedožil.

2.3 Existencialismus v české literatuře 40. let 20. století

Informace k této kapitole jsem čerpala v monografii Vladimíra Papouška *Existencialisté: Existenciální fenomény v české próze dvacátého století*¹² a v *Dějínách české literatury*¹³ Pavla Janouška a kolektivu. Existencialistické jevy se v českém literárním prostředí objevovaly již od třicátých let, aniž by se použil pojem „existování“ či „existence“. Jedním z těch, kdo tuto skutečnost začali vnímat, byl literární historik a dramatik František Götz, který se ve svých knihách *Jasnící se horizont* (1926) a *Tvář století* (1929) věnoval analýzám české i evropské literatury a duchovní atmosféry. Götzovy teze o naději na vznik duchovního řádu Evropy představovaly jakousi předzvěst českého existencialistického uvažování. Obdobná předznamenání možno rovněž nalézt v díle Franze Kafky v prvním a druhém desetiletí dvacátého století.

Česká existencialistická literatura se vyvinula v podstatě nezávisle na zahraničních vzorech. Více než o literární inspiraci se tedy dle Pavla Janouška jednalo o reakci na deziluzi poválečného světa: „*Spíše než o české existencialistické próze lze tedy hovořit o autorsky rozmanitém uplatnění dílčích existenciálních pocitů, situací, motivů a motivických komplexů v dílech, jež*

¹¹ ŠTURM, Rudolf. *Egon Hostovský: vzpomínky, studie a dokumenty o jeho díle a osudu*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1974. 211 s.

¹² PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: existenciální fenomény v české próze dvacátého století*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2004. 465 s. ISBN 80-7215-237-8.

¹³ Existenciální próza. In: JANOUŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 235-244.

jako celek měla většinou charakter psychologického nebo psychologicko-společenského románu.“¹⁴

Adjektivum „existenciální“ se v českém kontextu jako u jednoho z prvních objevilo v textech literárního vědce Václava Černého, jehož zájem o tuto problematiku později vyvrcholil vydáním studií *Sešity o existencialismu* (1948) a v jeho vysokoškolských přednáškách. Posléze Černého dílo inspirovalo řadu osobností, jako například Kamila Bednáře či Jaroslava Červinku.

Důležitým východiskem existencialistického přemýšlení v českém prostředí se stala brožura *Slovo k mladým* (1940) Kamila Bednáře, který v ní představil pojmy jako „existenciální nejistota“ a hlavně slavnou rétorickou figuru „nahého člověka“. Samotný text ale příliš blízko k modernímu existencialistickému uvažování nemá, jelikož je z pohledu Vladimíra Papouška spíše než programem vágní koncepcí spiritualismu a socialistické utopie se záměrem vyvolat ve čtenáři lítost.¹⁵ Papoušek zároveň ostře hodnotí i původní literární tvorbu tzv. „bednářovců“ (Jaroslav Červinka, Zdeněk Urbánek, Miroslav Hanuš, Bohuslav Březovský, Jiří Orten, Hanuš Bonn): „*Zdá se, že většina českých „existencialistů“ této doby byla více vedena potřebou společenské debaty než autonomního uměleckého gesta. Spíše se napojovali na dobovou diskuzi o možnostech člověka-jedince, než vytvářeli svébytné obrazy dobové individuální existence.*“¹⁶

Po vydání eseje *O nejmladší generaci básnické* (1941) Jaroslava Červinky se diskuze kolem Bednáře a Černého přesunula na pole existencialismu, dále interpretovaného v domácích souvislostech. Pojem existencialismus v českém prostředí zdomácněl po druhé světové válce, především díky úvahám v dobových časopisech jako *Vyšehrad* či *Kritický měsíčník*.

Později se členové skupiny kolem Kamila Bednáře dopracovali ke konkrétnějším tezím a dalšímu vývoji svých myšlenek. Přesto se Papouškově kritice nevyhnuli, zejména pro celkově omezené uvažování uskupení. Autoři se podle něj odvrátili od samotného jádra filozofického směru, od idejí Jeana Paula Sartra: „*Čeští existencialisté se tedy existencialismu vzdávají hned, jak jsou konfrontováni s jeho reálnými podobami přicházejícími ze světa. [...] To však, jak se zdá, má především zakrýt nejistotu a strach z konfrontace i teoretickou slabost.*“¹⁷

Klíčovou etapu pro vývoj existencialismu představoval rok 1947, kdy tomuto směru Jindřich Chalupecký, teoretik Skupiny 42, věnoval celé samostatné číslo časopisu *Listy*. To zahrnovalo do té doby nejhlubší reflexe existencialistického myšlení, zvláště úvahy Jana Patočky, jehož studie *Pochybnosti o existencialismu* se diskuzi srovnatelné s dobovým evropským

¹⁴ Existenciální próza. In: JANOŠEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, s. 235.

¹⁵ PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: existenciální fenomény v české próze dvacátého století*, s. 234.

¹⁶ Tamtéž, s. 269.

¹⁷ Tamtéž, s. 244.

kontextem přibližovala nejbliže. V tomto roce byla taktéž obnovena činnost skupiny kolem Kamila Bednáře se sborníky *Ohnice*. První z čísel předložilo zejména texty reflektující konec války, zatímco číslo druhé přineslo různorodé příspěvky často nízké kvality, zřejmě kvůli zjevnému politickému vlivu, a to sympatizování s komunistickou ideologií.

Diskuzi o existencialismu přerušily v roce 1948 únorové události, načež byl směr označen za buržoazní dekadenci. Ačkoliv se marxističtí literární vědci snažili o jeho vymýcení, směr se v této době stával velmi populárním, což jeho eliminaci komplikovalo. Tyto snahy završilo vydání knihy *Existencialismus či marxismus* (1949) marxistického estetika Györgyho Lukáče. Text se snaží roztržít existencialistické myšlenky pomocí marxistických pouček, navíc byl vytvořen ve spolupráci s existencialisty – například s Karlem Jaspersem. Následné obrácení těchto argumentů proti existencialistům samotným podtrhuje ironický tón knihy.

Existencialismus je úzce spojen s tvorbou českých exilových autorů, především kvůli sdíleným pocitům vykořeněnosti ve světě existencialistické nejistoty. Obrazy existencialistických situací se tak promítaly v exilové beletrii, žurnalistice i esejistice. Směr se v exilu rozvíjel také díky své enormní popularitě v USA, kam nemalá část perzekuovaných umělců zamířila. Příklady takových autorů jsou právě Egon Hostovský, Jan Čep, Jaroslav Havelka či Vilém Špalek.

Mezi další významné české existencialistické autory čtyřicátých let patří Karel Dvořáček, Zdeněk Urbánek, Miroslav Hanuš, Dušan Pala nebo Bohuslav Březovský. Jaroslav Červinka vyzdvihuje tvorbu Jiřího Ortena, Ivana Blatného, Vladimíra Vokolka či Jana Pilaře.

2.4 Psychologický román 40. let 20. století

Poznatky k této kapitole jsem nabyla ve studii Dobravy Moldanové s názvem *Psychologický román v monografii Poetika české meziválečné literatury: (proměny žánrů)*¹⁸, v kapitole *Psychologický román* knihy *Encyklopedie literárních žánrů*¹⁹ Dagmar Mocné a kolektivu a v oddílu *Psychologický román* v knize *Česká literatura od počátků k dnešku*²⁰ Jana Lehára a kolektivu.

Od rozšíření psychologického románu v českém prostředí v devadesátých letech devatenáctého století docházelo v rámci žánru k řadě transformací; od románů ztracených iluzí a citové výchovy po nové typy románů, které se zabírají nejintimnějšími problémy lidského nitra,

¹⁸ MOLDANOVÁ, Dobrava. Psychologický román. In: HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika české meziválečné literatury: (proměny žánrů)*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1987. 351 s. Kritické rozhledy. Velká řada; 54, 213-233.

¹⁹ Psychologický román. In: MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. 699 s., 554-560. ISBN 80-7185-669-X.

²⁰ Psychologický román. Václav Řezáč. In: LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. [Praha]: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, [1998]. 1058 s. Česká historie; sv. 4, 694-695. ISBN 80-7106-308-8.

hledáním vlastní identity, či zpracovávají novým způsobem starší témata. Popularita žánru dále rostla během desátých let dvacátého století, avšak po skončení první světové války byl nastupující uměleckou generací odmítnut jako přežitek staré doby.

Odklon od psychologické prózy ze strany tehdejších literátů ve třicátých letech nahradila nová percepce žánru. Ke zlomu podle Dagmar Mocné došlo v souvislosti s celkovým „zniterněním“ české literatury a obratem k existenciální problematice jako reakce na rostoucí tíseň doby.²¹ Značná část autorů navazovala na tradici desátých let, někteří se naopak pokoušeli žánr inovovat – mnohdy pomocí poznatků z hlubinné psychologie; do této kategorie bývá zařazována tvorba Egona Hostovského.

Do vývoje žánru výrazně zasáhla německá okupace, jejíž tíživá atmosféra prohloubila autorský i čtenářský zájem o psychologickou prózu, kdy autoři využívali tvorbu jako prostor pro vyjádření k aktuální situaci. Význam psychologického románu v tomto období Moldanová shrnuje takto: „*Psychologický román poskytuje prostor k tomu, aby autoři vyjádřili v rovině lidské psychiky, v rovině niterného prožitku, svůj názor na dobu a její problémy tak, aby nevzbudili zájem cenzury – a přece hovořili jasně ke čtenáři.*“²² Psychologická próza se stala populární též mezi autory obvykle zaměřenými na soudobé společenské jevy, kupříkladu u Karla Konráda či Marie Pujmanové. K autorům, jejichž tvorba psaná za okupace je označována jako jejich vrcholná, patří Jaroslav Havlíček se svými romány *Neviditelný* (1937) a *Helimadoe* (1940) a Jarmila Glazarová s díly *Vlčí jáma* (1938) a *Advent* (1939). Za nejvýraznější figuru psychologické prózy čtyřicátých let považuje Jan Lehár Václava Řezáče, původně autora sociálně zaměřené beletrie. Trojici jeho nejvýznamnějších psychologických románů tvoří *Černé světlo* (1940), *Svědék* (1942) a *Rozhraní* (1944).²³

Dalšími osobnostmi českého psychologického románu čtyřicátých let jsou Zdeněk Urbánek s románem *Příběh bledého Dominika* (1941), Jan Drda se svou *Živou vodou* (1941), Miroslav Hanuš s knihou *Méněcennost* (1942), Vladimír Neff s *Třináctou komnatou* (1944) nebo Bohuslav Brezovský s dílem *Člověk Bernard* (1945).

Po roce 1945 a ještě výrazněji o tři roky později psychologická próza dočasně ustoupila do pozadí atmosféry poválečného kolektivismu, a její druhou vlnu tak charakterizuje podřízenost ideologickému schématu. Mocná tvrdí, že tato schematizace spisovatelům neumožňovala

²¹ Psychologický román. In: MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 557.

²² MOLDANOVÁ, Dobrava. Psychologický román. In: HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika české meziválečné literatury: (proměny žánrů)*, s. 229.

²³ Psychologický román. Václav Řezáč. In: LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*, s. 694.

hlubší psychologické analýzy, jelikož ty by dle dobových požadavků na třídní příslušnost zne-
možňovaly jasné odlišení postav.²⁴

²⁴Psychologický román. In: MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 558.

3. Román *Cizinec hledá byt* (1947)

3.1 Fabule románu *Cizinec hledá byt*

Román vypráví o českém lékaři Václavu Markovi, který od prosince 1945 do února 1946 hledá byt v New Yorku, postiženém poválečnou bytovou krizí. Příběh začíná odchodem doktora Marka od pana domácího Normana, jenž chce pronajímáný pokoj přenechat své sestře. Již v obcerstvení, kam lékař zamíří, ho po telefonu kontaktuje tajemný ženský hlas, který se s ním v průběhu románu spojuje ještě mnohokrát, čemuž je přítomna nejedna postava. Bytový agent pan Jones poté Marka ve smršti telefonátů posílá do podnájmu k paní Frankové. Ta lékaře po několika momentech z bytu vyhazuje, jeho chování totiž majitelce připadá nadmíru neslušné.

Při bloumání ulicemi si doktor Marek kupuje noviny, kde se dočítá o známém filozofu Juliu Wagnerovi, shodou okolností jeho bývalém učiteli. Rozhodne se jej tedy kontaktovat, načež ho profesorův syn Henry zve na návštěvu. Wagner doktoru Markovi nabízí, že u nich zatím může zůstat. V domě Wagnerových lékař svůj čas věnuje především sepisování své knihy a občasným debatám s Henrym. Lékařova přítomnost zprvu upokojuje atmosféru domu a společné soužití otce a syna, ale potom, co Henry odjíždí strávit Vánoce ke známým, profesor Markovi oznamuje, že mu našel jiný podnájem. Své rozhodnutí zdůvodňuje neblahým dopadem lékařovy přítomnosti na jeho syna.

Doktor Marek se ubytuje u bohaté vdovy Carson Woolfové, čímž narušuje její monotónní způsob života. I nadále bez přestání pracuje na svém spisu, dokonce jednoho večera ve svém pokoji vlivem přepracovanosti omdlévá. Též do domu paní Carson Woolfové přináší osvěžující změnu – majitelčina znuďenost klesá, do lékaře se totiž zamiluje. Hostitelčina neustálá pozornost ho nicméně ruší v jeho důležité práci.

Po cestě z nemocnice, kam si šel cosi ověřit, zamíří doktor do české čtvrti. V restauraci „U Páva“ se seznamuje s Václavem Novákem, prostořekým dělníkem českého původu, kterému se svěřuje s nepříjemnostmi v podnájmu. Novák ho odkazuje na úředníka Zajíčka z československého konzulátu. Ten mu nabízí na výběr ze dvou činžovních domů – u Řeka, občasně navštěvujícího hospodu „U Páva“, a u paní Noskové, Češky podporující místní krajany.

Marek zanechává paní Carson Woolfové dopis na rozloučenou a přesouvá se do Řekova činžovního domu, v němž sdílí pokoj s německým truhlářem Johnem Wernerem. V novém podnájmu je zpočátku spokojený, jelikož se mu konečně daří naplno věnovat práci. Sbližuje se s tamějším osamělým staříkem panem Aronem. Jejich přátelství vyvolá nevěřivost ostatních nájemníků, a nakonec vyústí v obvinění doktora Marka z úmyslu zabít pana Arona, údajně

proto, aby získal jeho pokoj. Tak lékaři nezbývá nic jiného, než se přesunout do druhého nabízeného bytu, k paní Noskové.

Bohatá majitelka prádelny ze všeho nejvíce miluje slova vděku a chvály, jenže doktor Marek dle jejích měřítek projevuje vděku málo. Nadto na své nájemníky vždy ráda něco nepěkného ví, a tak se za každou cenu snaží najít lékařovu slabinu, avšak neúspěšně. Své rozčarování mu dává patřičně najevo. Z čirého zoufalství se Marek schází s Novákem a svěřuje se mu se svou svízelnou situací. Dělník mu předává vystřižený novinový článek o společnosti STRÁŽ, umožňující lidem nejrůznějších národů hovořit o podmínkách míru na Zemi. Protektorku sdružení Elizabeth Stoneovou se lékař rozhodne kontaktovat. Doktor Marek nato paní domácí oznámí svůj odchod.

Lékař navštěvuje paní Stoneovou a její společníky, kteří mu předkládají návrh na spolupráci. Jsou ochotni poskytnout šek na vyšší částku dolarů výměnou za pravidelné příspěvky do rozhlasu v intencích jejich společnosti. Doktor Marek se přesvědčit nenechá a hostitelku informuje o tom, že práci již nedokončí a že ani vlastně neví, proč dopis poslal. Paní Stoneová pozná Markovu blízkost se smrtí, načež mu dává šek na tisíc dolarů, aby se mohl ubytovat v hotelu. Tam se lékař v polosnovém stavu odebírá a vzápětí budovu opouští, pracovníci hotelu se totiž kvůli hostovu vzezření chystají volat policii.

Ubírá se k Václavu Novákovi, který mu pro případ nouze nabídl pokoj u sebe v bytě. Bere si taxi, ale řidič ho z vozu po předložení podezřele hodnotného šeku vyhazuje, jde tedy pěšky. Před Novákovými dveřmi se Marek zhroutí a přítele prosí, aby kontaktoval „jeho dobrou známou“ a aby jí vyřídil, že je to s ním zlé a že měla od začátku pravdu. Současně tvrdí, že onu ženu zná i paní Stoneová. Novák telefonuje paní Stoneové, jež mu odhaluje, že si s lékařem v náznacích povídala o smrti.

Děj se poté přesouvá do května 1946. Paní Carson Woolfová navštěvuje coctail party u Wilsonových, kde potkává profesora Wagnera. Profesor Wilson pak oběma oznamuje, že doktor Marek zemřel.

3.2 Rysy psychologického románu v díle *Cizinec hledá byt*

Nejvýrazněji se rysy psychologického románu projevují ve vystižení myšlenkových pochodů postav, například v přemítání paní Noskové po přečtení dopisu od Elizabeth Stoneové: „*Paní Nosková poprvé ve věku zralosti a moudrosti šlápla vedle. Ale co teď, pro věčného Boha,*

co teď? Neodevzdat mu vůbec pozvání? Hm, to by bylo jaksi nejprostší, ale on jí psal první a mohl by jí znovu psát nebo telefonovat. “²⁵

Dále se objevují úvahy postav dvojího typu: sebereflexivní rozjímání a uvažování o druhých. Příklad prvního typu představují myšlenky paní Carson Woolfové, hloubající nad pohledem do zrcadla: „*Na vteřinu na sebe paní Carson pohlédla. A hned si uvědomila, že činí něco neobvyklého. Pohlíží na sebe do zrcadla jen ráno v koupelně a večer před spaním. Proč teď?*“²⁶

Příkladem druhého typu jsou spekulace o životě doktora Marka před emigrací. Takové úvahy kromě paní Noskové v myšlenkách pronáší rovněž vdova Carson Woolfová: „*Dr. Marek je buď rozveden, nebo jeho paní v Evropě za války tragicky zahynula a on nechce na to myslet. Správně? Správně! V Americe našel jinou ženu, která mu nabízí bezstarostný život, právě tak jako paní Carson.*“²⁷

K dalším projevům psychologizace patří analýza chování protagonistů na pozadí psychických procesů, což ilustruje rozbor proměn paní Frankové během návštěvy doktora Marka: „*Proměna ve vrásčité, zachmýřené tváři staré ženy i v jejím krákavém hlase byla až podezřele převratná. Ústa se rozšklebila, odhalující falešný chrup, bázlivé oči vzplanuly nadšením a slova zvláčněla mazlivostí tak lepkavou, že se sotva odpoutávala od jazyka a rtů.*“²⁸ [...] *Starěnininy oči zmrtvěly na několik dlouhých vteřin, pak se v nich začala hroutit dřívější laskavost v bolest. Také ruce a hlava strnuly.*“²⁹ [...] *Pane na nebi, co se zase stalo? Rysy paní Frankové jsou ztrhány a falešné zuby vyceněny, jako by se chystaly kousnout.*“³⁰

Dále se pak jedná o odkrývání motivace chování některých postav v lékařově přítomnosti, kupříkladu paní Carson Woolfové: „*Když ho spatřila, uvědomila si, že má na sobě stále týž oblek. A tento objev později způsobil, že se poněkud odchýlila od původního plánu.*“³¹

Markantní projev psychologické prózy tvoří rovněž vhléd do psychických procesů v myslí protagonistů. Například když se myšlenky profesora Wagnera ubírají zcela jiným směrem než jeho mluva: „*Dělal právě to, co každý nedokáže: mluvil o něčem zcela jiném než o tom, nač myslel. Myslel na svou práci a na své poslání ve světě a ještě na svou houževnatost, jež nebude brzděna úzkostí ze syna.*“³²

²⁵ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*. 1. vyd. v Odeonu. Praha: Odeon, 1967. 424 s., s. 387.

²⁶ Tamtéž, s. 320.

²⁷ Tamtéž, s. 350.

²⁸ Tamtéž, s. 273.

²⁹ Tamtéž, s. 274.

³⁰ Tamtéž, s. 275.

³¹ Tamtéž, s. 342.

³² Tamtéž, s. 312.

Postupů psychologického románu taktéž vypravěč využívá v subjektivně podaných vzpomínkách postav, nejpatrněji se tento jev vyskytuje ve vzpomínání paní Carson Woolfové na traumatický zážitek z dětství: „Zamhouřila oči. Ve tmě, rozjiskřené vnějším světlem, mihlo se několik obrazů. Lesní pěšinka. [...] Pěšinka vede k moři, odkud zaznívá násilný dívčí smích. Tak se směje příliš mladé děvče jen v přítomnosti muže. ‚Carson, Carson,‘ odtrhuje se od toho smíchu, ‚kde jsi, on mě trápi!‘ Carson se schovává za stromy. Schovává se před tím voláním a ještě před někým. Ten někdo ji dohonil. Vidí jen jeho ústa, na něž se klade prst. [...] Už nevidí žádná ústa, ani prst, ani knírek, vidí jen modrou oblohu a cítí na sobě ruce, cizí ruce, jak ji svírají kolem pasu, kolik je těch rukou?“³³

Vyprávění zahrnuje také analýzu psychických stavů postav. Ať se jedná o úzkost profesora Wagnera či vzrušení paní Carson Woolfové při zjištění dceřiných zvědavých otázek na lékaře: „Paní Carson prudce couvla, cítíc oheň ve tvářích i na rukou a lekajíc se vlastního výkřiku. [...] Studeně chvějivé vlny, přelévající se po jejích zádech, začaly zvolna opadat a žárovka nad schodištěm vstřebala nyní do sebe bodavé řasy světla, jež ji až dosud oslepovaly.“³⁴ Vypravěč barvitě popisuje patrné rozpaky vdovy během závěrečné návštěvy u Wilsonových: „něžný sklon jeho hlavy uvrhl návštěvnici do jakési sladkobolné rozcitlivělosti, kterou se snažila zakrýt smíchem a hlučnými slovy.“³⁵

Do psychologického aspektu bych zařadila také vnitřní hlas paní Carson Woolfové instruující, jak otevřít poštu doktora Marka: „Jak otevřít tajně dopis? Kdosi neviditelný jí našeptává: tužkou nebo držátkem, něčím oblym, co vsuneš pod odchlíplý růžek... Tady je tužka! Prsty se chvějí a nohy vypovídají službu. Tak – a ještě tohle! Natrhla obálku.“³⁶

3.3 Rysy existencialismu v díle *Cizinec hledá byt*

Existencialistický rozměr knihy je klíčový. Nutno tedy uvést existencialisticky laděná témata vyobrazená v příběhu. *Slovník české literatury po roce 1945* uvádí, že román zkoumá složitou síť mezilidských vztahů, do které se doktor Marek zaplétá: v lidech, s nimiž se setkává, vyvolává prudké otřesy, rozvrací jejich svět svou pouhou přítomností, přičemž jeho samotného tyto interakce na první pohled nezasahují.³⁷

³³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 324.

³⁴ Tamtéž, s. 338.

³⁵ Tamtéž, s. 407.

³⁶ Tamtéž, s. 345.

³⁷ HOSTOVSKÝ, Egon: *Cizinec hledá byt*. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [Praha]: Ústav pro českou literaturu AV ČR, [2008?].

Cizinectví

Již symbolický titul románu naznačuje odcizení hlavní postavy od postav ostatních, což vyústí v nešťastný konec – rovněž vzhledem k tomu, že se cizinci nikdo nesnaží porozumět. Cizinectví a vykořeněnost jsou dle Jiřího Svobody u protagonisty dány jeho tajemností: „*Markovo ‚cizinectví‘ je tu demonstrováno několika znaky: hovoří špatnou angličtinou, je proti agresivnímu světu až nepochopitelně vstřícný a tolerantní. Marek však provokuje ještě jinak: je jiný, nelze ho zařadit do žádné společenské vrstvy. Je lékař, který neléčí, ale pracuje na vědeckém díle.*“³⁸

Přestože se lékař nachází v neustálém kontaktu s ostatními lidmi, odcizení vůči většině z nich přetrvává a každé další setkání toto cizinectví pouze podtrhuje. Tyto postavy se o hrdinovi kvůli nedostatku komunikace také mnoho nedozví. Proto Václav Marek navazuje vztahy s jedinci, kteří k němu chovají upřímné city. Jsou to zpravidla zvířata, děti nebo staří a nemocní lidé. Ironií zůstává, že právě oni mají minimální možnosti mu pomoci.

Hrdina ztrácí svou identitu, nedobrovolně zůstává v roli „věčného hosta“, z níž se touží vyvléknout. Sám na tento fakt poukazuje v promluvě komentující sedm let trvající přesouvání ze země do země a hledání vlastního prostoru. Následně podotýká, že být trvale hostem podlamuje sebedůvěru.³⁹

Cizinectví vnímám v knize dvojího druhu: jednak cizinectví jako důsledek emigrace a jednak, a to předně, cizinectví ve smyslu disharmonie mezilidských vztahů. Druhé, věčné cizinectví, je spíše než úředním statutem bytostným pocitem odcizení, vykořenění a neporozumění. Libor Pavera charakterizuje Hostovského postavy takto: „*postavy nejen žijí v cizím prostředí, ale žijí navíc permanentní ‚vnitřní‘ emigrací. Ta vzniká v nitru jedince v důsledku odtržení od reálného světa a pohroužením do světa svého, osobního, privátního. Nejen tedy ‚vnější‘ emigrace, odchod z jednoho bloku za železnou oponou do druhého, ale i permanentně prožívaná vnitřní emigrace je patrná u postav Hostovského*“.⁴⁰

³⁸ SVOBODA, Jiří. Cizinec hledá byt Egona Hostovského. In: *Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře: sborník z mezinárodní konference* [Ústí nad Labem, září 1998]. Vyd. 1. V Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1999. 409 s. ISBN 80-7044-240-9, s. 292.

³⁹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 328.

⁴⁰ PAVERA, Libor. Emigranté jako literární postavy a jejich typologie v tvorbě Egona Hostovského. In: *Česká a polská emigrační literatura: sborník z mezinárodní vědecké konference = Emigracyjna literatura czeska i polska: materiały z międzynarodowej konferencji naukowej*. Opava, 14.-15. listopadu 2001. Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemiky a knihovnictví, 2002. 310 s. ISBN 80-7248-169-X, s. 81.

Toto téma lze zkoumat též v rovině odcizení sobě samému. Příkladem může být chvíle o sobě profesora Wagnera při cestě z konference, kdy jako divák pozoruje sám sebe sedícího v autě.

Interpretace námětu cizinectví jako existencialistického souvisí se základními otázkami, vážícími se k lidskému bytí. Tématem se zabývá Jiří Svoboda: „*Cizinectví je tu představeno jako specifická forma bytí, provázená utrpením, do kterého byl člověk násilně vtažen. Jde o proces ztráty identity, projevující se jako nepřetržitě ohrožení samotné lidské existence.*“⁴¹

Ze zkušenosti „cizince“ vyvěrá téma neporozumění pramenící z odlišnosti hlavní postavy, což dokládá například rozhovor mezi doktorem Markem a paní Stoneovou ohledně hlasu v telefonu v závěru knihy. Elizabeth Stoneová následně vysvětluje, že byla lékařovou reakcí překvapena, když se rozzářil poté, co mu naznačila jeho blížící se smrt.⁴² Nejenže tedy paní Stoneovou udivuje Markovo nadšení ze smrti, promlouvajícím navíc nerozumí ostatní přítomní.

Samota

V díle se objevuje také téma samoty, jež v případě hlavního hrdiny souvisí s cizinectvím. Samota sužuje mnohé další postavy: profesora Wagnera, jeho syna, paní Carson Woolfovou, pana Arona, Václava Nováka i samotného doktora Marka. Žádná z postav mu totiž skutečně nerozumí. Za spřízněnou duši považuje lékař záhadnou ženu, s níž se pokouší telefonicky spojit. Ve svých úvahách se tohoto námětu dotýká pan Aron, jenž poznamenává, že osamělost je zvláště zlá v obklíčení lidí.⁴³ Za související téma považují těžkost navázání kontaktu a upřímné komunikace mezi lidmi, které Marek dennodenně čelí.

Domov

Motivy domova a vlastenectví, představující dílčí složku v rámci tématu cizinectví, jsou spojeny zejména s prostorem české čtvrti v New Yorku a restaurací „U Páva“. Zatímco hostinec a místní krajany lékař navštěvuje velmi rád, prostředí československého konzulátu, centra české komunity, mu překvapivě příliš vřelé nepřipadá. Jeho návštěva připomíná spíše policejní výsledky, pocity protagonisty odráží vyobrazení tamní atmosféry. Instituce dle něj tvoří součást „*nedotknutelného, tajemného a střezaného úředního aparátu*“⁴⁴, což naznačuje až kafkovskou

⁴¹ SVOBODA, Jiří. Cizinec hledá byt Egon Hostovského. In: *Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře: sborník z mezinárodní konference* [Ústí nad Labem, září 1998], s. 295.

⁴² HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 397.

⁴³ Tamtéž, s. 361.

⁴⁴ Tamtéž, s. 347.

kritiku byrokracie. Paradoxnost motivu spočívá ve skutečnosti, že místo, jež by mělo představovat záchytný bod v cizí zemi, působí nehostinným dojmem. Nevstřícnost prostředí úřadu zrcadlí nepřívětivost vnějšího světa, který Marka obklopuje.

Motivy národní identity a touhy po domově, které vyplývají z prožitků imigrantů, taktéž figurují v kontextu přistěhovalců Řekova činžovního domu, konkrétně při líčení jejich vztahu k americkému prostředí. Tito lidé se potýkají s nesnázemi začlenění do nové společnosti, jíž se nemohou a snad možná ani nechtějí přizpůsobit: „*Všichni ti nedávní přistěhovalci nedokázali zatím se sebe střepat evropskou skořápku. Každý z nich četl především noviny svých krajanů, každý točil knoflíkem rádiového přijímače v té chvíli, kdy rozhlas vysílal zprávy v jeho mateřštině, a většina se čas od času snažila ukuchtit nad plynovými kamínky nějaký ten národní pokrm.*“⁴⁵ Podobné motivy se objevují také ve spojení s postavou paní Noskové, která zaměstnává Čechy a Slováky, podporuje krajanské noviny, spolky i jednotlivce a ráda si připomíná domovinu poslechem lidové hudby. O domově se ve svých filozofických tezí, kterým se věnují níže, zmiňuje Pan Aron, podotýkající, že spousta lidí umí stavět domy, ale jen málokdo domov.⁴⁶

Vně samotného motivu domova ovšem možno najít rozpor, kdy na jedné straně stojí ve svém primárním smyslu jako místo bezpečí a klidu, kupříkladu ve větě pronesené Henrym: „*Inu, domov, sladký domov!*“⁴⁷ Na straně druhé ho pronáší chlapec z domu paní Frankové ve spojitosti se smrtí: „*Doma se umírá.*“⁴⁸

Smrt

Pro existencialismus ústřední téma smrti se v románu projevuje ve více aspektech. Smrt se dle Vladimíra Papouška stává součástí přítomnosti Hostovského postav a neodbytně na ně do-tírá.⁴⁹ Zároveň o ní tento literární historik uvažuje jako o zdroji jejich životní energie: „*Smrt jako konečný bod lidského putování je zdrojem neustálé úzkosti, ale i aktivity. Vědomí její přítomnosti posouvá hrdinu do nové dimenze, propůjčuje mu zcela novou perspektivu pohledu.*“⁵⁰ Taktéž studie Jiřího Svobody demonstruje ustavičnou přítomnost smrti v protagonistovi: „*Motiv smrti ho provází stále. Když vysvětluje prof. Wagnerovi, proč opustil studium filozofie na*

⁴⁵ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 358.

⁴⁶ Tamtéž, s. 361.

⁴⁷ Tamtéž, s. 282.

⁴⁸ Tamtéž, s. 273.

⁴⁹ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: člověk v uzavřeném prostoru*. Vyd. 1. Praha: H & H, 1996. 187 s., [16] s. obr. příl. Profily; 4. ISBN 80-86022-02-1, s. 157.

⁵⁰ Tamtéž, s. 130.

univerzitě ve Vídni, řekne, že jeho přednášky mu odhalovaly ,mnohem spíš odvalu a sílu k smrti než k životu‘ “. ⁵¹ V závěru knihy je hrdina ochoten se smrti zcela poddat, před čímž ho do poslední chvíle chrání vědomí nedokončeného úkolu. Přesto na konci téma vrcholí Markovým skonem.

Smrt představuje jednu z interpretací leitmotivu tajemného ženského hlasu v telefonu, který doktora Marka příběhem provází. Ten kromě smrti ztělesňuje symbol lásky a osobního štěstí, kterého se lékař vzdal, když se rozhodl upřednostnit své vědecké poslání. Hlas připomíná život, který Marek obětoval ve prospěch své práce, což zdůrazňuje vnitřní konflikt hlavní postavy.

Když se ženou lékař mluví, připadá některým vedlejším postavám (například paní Carson Woolfové), jako by se modlil. Nikdo z nich netuší, o koho (či co) se skutečně jedná, a to je dráždí. Románový obraz blíže necharakterizované ženy tak vychází pouze z představ, které o ní tito lidé mají. Básník ji označuje za ženu ze záhrobí, jeho přítel farář zase za svatou panenku. Zbylé postavy ji povětšinou považují za Markovu milenkou. Promluva profesora Wilsona na konci knihy naznačuje možnost její reálné existence: „*chtěl stůj co stůj do New Yorku. Myslím, že zde měl nějakou lásku.*“ ⁵²

Žena lékaře kontaktuje prakticky všude, kde hrdina pobývá. Nejprve u Wagnerových, čehož je svědkem hospodyně paní Breenová, která později hovor přetlumočí: Marek musí údajně nalézt mír mezi lidmi a není prý hoden její milosrdné lásky, pokud nedokončí nějakou knihu. ⁵³ Další telefonát probíhá za přítomnosti paní Carson Woolfové, která zaslechne Marka pronášet, že ona žena může vykonat jakýsi zázrak, ale že zatím musí lékař zůstat tam, kde je, protože nesmí utéci od lidí s prázdnýma rukama. ⁵⁴ Později telefon zvedá všetečná paní Nosková, jež záhadně volající z plných plic sděluje, co si o ní myslí. Nepřímo se o hlasu v telefonu zmiňuje paní Stoneová, která prohlašuje, že ho zná z nemocnice a také odjinud. ⁵⁵

Když o ženě vyzvídá Novák, lékař mu sdělí, že *ted'* není důležité, aby věděl, kdo neznámá je, a že může pomoci *jen* doktoru samotnému. ⁵⁶ Marek na konci knihy Nováka prosí, aby Ji kontaktoval, nechce mu ale sdělit ženino jméno. Její telefonní číslo se podle jeho tvrzení nachází ve hvězdách. Též před smrtí o ní doktor vypráví, tyto myšlenky se prolínají se vzpomínkou na matku: „*Bydlí na velké zahradě. Všechno tam roste divoce. [...] Tenkrát kvetly třešně.*

⁵¹ SVOBODA, Jiří. Cizinec hledá byt Egona Hostovského. In: *Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře: sborník z mezinárodní konference* [Ústí nad Labem, září 1998], s. 293.

⁵² HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 410.

⁵³ Tamtéž, s. 308.

⁵⁴ Tamtéž, s. 341.

⁵⁵ Tamtéž, s. 393.

⁵⁶ Tamtéž, s. 383.

Jeli jsme do Skalice. A ona řekla: »Proč se nemůžeme dívat do slunce? Viděli bychom ráj!« [...] *,Kdo to řek?‘ ,Moje matka.‘* ⁵⁷

Tajuplná postava může lékaře dle jeho vlastních slov zbavit všech trápení, jenže ji nechce kontaktovat, jelikož by tím z jeho pohledu vše ztratilo smysl a k tomu za ní nechce přijet jako žebrák, nýbrž jako vítěz.⁵⁸ Marek totiž nejdříve musí dokončit svou práci, k čemuž ho motivuje víra v důležitost jeho úkolu.

Vladimír Papoušek přikládá ženskému hlasu hlubší význam než definitivnost konce lidské existence: *„Personifikovaná smrt reprezentovaná tajemným ženským hlasem v telefonu tu působí zároveň jako symbol konečnosti v své téměř archetypální podobě známé z mnoha pohádek a mýtů, ale i jako index, který ruší hrdinovo sebezapomenutí.“*⁵⁹

Václav Vaněk ženu kategorizuje jako jeden z archetypů Hostovského vedlejších postav – přelud. Dále ji charakterizuje jako tzv. nulovou postavu, postavu prázdnou a nedefinovatelnou: *„nulová či ne plně definovaná postava [...] motivuje nebo spolurozhoduje konkrétní protagonistův čin.“*⁶⁰ Podstata tajemné volající odpovídá obecnému charakteru vedlejších postav, které Vaněk popisuje: *„Nejtypičtější vedlejší postavou je ale démonická postava, ztělesňující protagonistovy osudové obavy. [...] Opakující se otázka ‚Kdo? Proč?‘ je otázkou po charakteru právě této postavy.“*⁶¹

Práce jako naplnění lidského života

Další nosné téma románu tvoří práce ve smyslu životního údělu. Pro doktora Marka je významnější než cokoli jiného. Lékař také představuje jednu z mála postav, jež je naplněna tím, co dělá; má „vyšší cíl“ v podobě medicínského výzkumu. Marek práci ustavičně upřednostňuje omezením své každodennosti na pouhé přežívání; nežije s lidmi ale spíše vedle nich. Namísto toho, aby zavolal ženě, jež je schopna ukončit jeho trápení, cítí povinnost dílo dokončit. Takové řešení hodnotí jako „násilné“⁶², neboť vědecká činnost pro doktora Marka představuje poslání.

Všichni lékaře od práce neustále odvádí a nikoho kromě něj upřímně nezajímá. Doktor ji přirovnává k velikému daru, jenž chce předat lidem a který drží v dlani, ale oni zkoumají jeho

⁵⁷ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 405.

⁵⁸ Tamtéž, s. 403.

⁵⁹ PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: existenciální fenomény v české próze dvacátého století*, s. 329.

⁶⁰ VANĚK, Václav. *Vedlejší postavy v románech Egon Hostovského. Česká literatura: časopis pro literární vědu*, 1991, roč. 39, č. 6, s. 534.

⁶¹ Tamtéž, s. 536.

⁶² HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 383.

zápěstí, žíly a klouby a říkají si, jaká je to obyčejná ruka, jak divné prsty a ošklivé nehty. Jako by nebyli zvědaví, co dlaň ukrývá.⁶³

Čtenář se o vědeckém spisu v průběhu vyprávění mnoho nedozvídá, jen stručně slovy lékaře: „*To, o čem mám pracovat, je určeno lidem, všem lidem, takovým, jaké potkávám na ulici, s nimiž bydlím, hovořím, hádám se, směji se a trpím.*“⁶⁴ Až do závěru románu čtenář ví jistě pouze to, že spis je psán cizím jazykem a obsahuje množství nesrozumitelných křivek, statistik, čísel a kreseb. Podstatu Markovy práce na konci osvětluje až postava doktora Wilsona, jenž prohlašuje, že se hrdina věnoval vyvinutí léku proti vysokému krevnímu tlaku.⁶⁵

Doktor Marek zápolí s dilematem úkolu a své existence. Musí se rozhodnout mezi naplněným životem v pravém slova smyslu nebo jeho obětováním práci v zájmu lidstva. Může zavolat tajemné ženě, která ho osvobodí, ale lékař chce spis dokončit, než zemře, je to jeho důvod proč žít. Práci nakonec dopsat nedokáže, načež prohlašuje, že jeho kurýrní cesta selhala a že jiní kurýři budou později vysláni.⁶⁶ Alice Jedličková ve své studii tvrdí, že práce rovněž reprezentuje protipól smrti: „(práce) *představuje formu sebeuskutečnění, jeden pól transcendence. Tím druhým je smrt.*“⁶⁷

Téma práce se objevuje také v souvislosti s paní Noskovou, která soustavně vyzdvihuje její důležitost v lidském životě; na druhé straně shazuje hodnotu té duševní. Lékařovo dílo by pro ni navíc mělo hodnotu pouze, vyšlo-li by v deskách, a nikoliv jako brožura. Duševní práci se však nevyhne ani sama majitelka prádelny, a to při vymýšlení složení pracích prostředků. V závěru Marek spis shodou okolností zanechává právě u paní Noskové.

Práci jako lékařův smysl života vyobrazuje vyprávění o filozofovi, v němž se doktor Marek nepřímou označuje za božího posla: „*V Evropě, milá paní Stoneová, žil jeden filosof. Ten se zase domníval, že Bůh je bezbranný, že nemůže zasahovat do dějů pozemských pro přílišnou lásku k člověku dobrému i zlému. Že může jen mezi lidmi vysílat své posly. Jde teď o to, zda lidé jeho posly poznají.*“⁶⁸

⁶³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 316.

⁶⁴ Tamtéž, s. 370.

⁶⁵ Tamtéž, s. 410.

⁶⁶ Tamtéž, s. 404.

⁶⁷ JEDLIČKOVÁ, Alice. Egon Hostovský, Cizinec hledá byt. In: *Česká literatura 1945-1970: interpretace vybraných děl*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 427 s. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-23973-0, s. 38.

⁶⁸ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 396.

Hledání

Čtvrté z velkých témat vedle cizinectví, smrti a práce jako naplnění lidského života tvoří věčné hledání – nejen pozemské ve smyslu pátrání po klidném místě k práci, ale též ve smyslu nekonečné pouti – hledání naplnění lidského života a jeho smyslu a míru ve významu pokoje.

Hledání jednotlivých postav spojuje element bezmoci – v hledání, ale taktéž v neschopnosti pomoci sobě či lidem kolem sebe. Markovo věčné pátrání po klidu a míru v cizím světě nese podle *Slovníku českého románu* prvky téměř sisyfovského údělu.⁶⁹ Marek ho však přesto považuje za klíčové a zdůrazňuje, že bolestně hledat je důležitější než lacině nalézat.⁷⁰

Kromě Nováka mají všechny postavy od doktora Marka určitá očekávání a chtějí jím naplnit svůj život – *něco* v něm nalézt. Lékař hledá pochopení pro svou potřebu klidu k práci, ale ony po něm vyžadují vždy více. Marek si uvědomuje, že uspokojování potřeb druhých nevede k jeho vlastnímu naplnění. Nalézá se tak v bludném kruhu, kdy se snaží splnit jejich očekávání, což ho stále více zatěžuje a odvádí od vlastních potřeb a cílů – vědecké práce. Tato dynamika vede lékaře k postupnému opuštění všech ubytování a soustředění se na dokončení svého úkolu, to se mu ovšem nakonec nepodaří, neboť předčasně umírá. Upřímné přátelství navazuje právě s Václavem Novákem. Jejich vzájemný vřelý vztah si doktor Marek vysvětluje tím, že oba v životě něco hledají – Novák poučky a lékař mír, nikoliv jen pro sebe a v sobě, ale též pro lidi a mezi lidmi.⁷¹

Lubomír Doležel v tomto námětu vnímá zřetelně existencialistický podtext: vlastní pozemské hledání je dle tohoto autora „*pouhou alegorií hledání transcendentního*.”⁷² [...] „*Zároveň však závěr románu, který konstruuje smrt protagonisty, nabízí jiný, i když ne zcela určený výsledek hledání na obecnější, transcendentní rovině. Příběh ‚cizince na zemi‘ se tak stává poselstvím naděje.*“⁷³

Téma hledání se dle Doležela promítá také do formy příběhu: „*Fikční svět tohoto románu je zvláště vhodný pro demonstraci formativní funkce narativních modalit: aleticky je to svět fyzikálně možný, ale jeho hlavní příběh je utvářen společným působením modality axiologické a epistemické. Jde totiž o dvojí hledání (kvest), hledání hodnoty (kvest axiologický) a hledání rozřešení tajemství (kvest epistemický).*“⁷⁴

⁶⁹ Hostovský, Egon. Cizinec hledá byt. In: UHLÍŘOVÁ, Marie aj. *Slovník českého románu: 1945-1991:150 děl poválečné české prózy*. 1. vyd. Ostrava: Sfinga, 1992. 314 s. ISBN 80-900578-9-6, s. 66.

⁷⁰ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 383.

⁷¹ Tamtéž, s. 383.

⁷² DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica II: fikční světy postmoderní české prózy*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014. 190 s. ISBN 978-80-246-2661-1, s. 29.

⁷³ Tamtéž, s. 28.

⁷⁴ Tamtéž, s. 27.

Hledání různého druhu tvoří podstatnou součást života mnohých postav. Václav Marek hledá v první řadě byt a klid. Motivem bytu se podrobněji věnuje v podkapitole *Prostor*. Profesor Wagner hledá cestu k synovi, Henry vnější pomoc ze své ubohé situace, paní Carson Woolfová povyražení, změnu a lásku, paní Franková společnost a vděk a paní Nosková především vděčnost. Společnost STRÁŽ pak hledá jednotlivce, kteří budou šířit její myšlenky.

Svoboda

Mezi stěžejní existencialistická témata patří svoboda. V kontextu postavy lékaře je odkrývána touha po osvobození od sužujících společenských konvencí a těžkostí navazovat vztahy. Markovu svobodu rovněž omezují lidé kolem něj, kteří na hrdinova bedra neustále kladou svá očekávání a doufají, že skrze něho dosáhnou naplnění vlastního prázdného života. Svoboda, po které protagonista tolik touží, spočívá v potřebě eliminovat přehnaná očekávání druhých a v touze mít kontrolu nad vlastním životem, jež je reprezentována leitmotivem hledání klidného bytu.

Lékařovu touhu po svobodě v otázce každodennosti reflektuje večerní scéna v čínské restauraci, kde Marek nemusí bedlivě dbát americké etikety, hlídat jazyk, aby nemlaskal, vstávat a usedat podle pravidel dobře vychovaných stolovníků nebo se bát, že sklídí výsměch za podání špatného dochucovadla.⁷⁵

Cestu k vyššímu, nadpozemskému osvobození vidí doktor Marek v naplnění svého životního úkolu. Věří, že s jeho splněním se mu otevře cesta ke svobodě ve smyslu osobního štěstí a lásky. Ve chvíli, kdy onemocní a začíná o možnosti splnění svého poslání pochybovat, se pro něj smrt stává prostředkem, jak uniknout neúnosné každodenní těžkosti.

Mír

Posledním ze základních existencialistických projevů je symbol míru (ve smyslu klidu, vnitřního vyrovnaní), jenž se v díle vyskytuje v různých kontextech a významech. Symbol je spojený s prostorem bytu, kde Marek nachází bezpečí a klid, a po kterém tak touží: „*Byt! Stůl! Prostor mezi čtyřmi stěnami, vystlaný zvuky míru!*“⁷⁶ Lékař v průběhu knihy o míru několikrát uvažuje: „*Není-li ve vás samém mír, můžete jej dát bližnímu?*“⁷⁷ Markovo vnímání míru neznáčí jen absenci války či konfliktu, ale spíše niterný stav duše přinášející klid a harmonii.

⁷⁵ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 354.

⁷⁶ Tamtéž, s. 285.

⁷⁷ Tamtéž, s. 285.

Tento pocit není pouze fyzický, nýbrž i emocionální a spirituální, jedná se o vnitřní vyrovnanost, projevující se například v mezilidských vztazích. V trvalém míru lékař spatřuje štěstí, stejně jako v hlase ženy v telefonu.

Doktor Marek mír dočasně přináší do srdcí domácích, k nimž přichází, jak předestírá vypravěč ve spojitosti s pobytem u Wagnerových. Popisuje, že do domu přišel kdosi z lepších časů, zadýchal prostor iluzemi a všední večeri posvětil na večeri štědrovečerní.⁷⁸ Lékař též přeje klid paní Carson Woolfové v dopisu na rozloučenou. Mír v neposlední řadě představuje posláni společnosti STRÁŽ. Protektorce organizace hrdina objasňuje své mírové snahy a podotýká, že mezi lidmi našel pouze klid zbraní, ale to ještě není mír.⁷⁹ Po Markově odchodu o motivu uvažuje i sama Elizabeth Stoneová: „*Domníváme se, že nejvíc o míru vědí vědci, myslitelé a básníci. Ti mají všechno rozřešit za nás. A najednou k nám přijde geniální vědec, jemuž se užuž rýsuje věčný mír ve tváři, přijde k nám někdo, kdo si je jist, že jde rovnou od Pána Boha. Ať už jde od Něho čili nic, jisté je, že zakrátko bude na onom světě.*“⁸⁰

V souvislosti se symbolem míru vnímám také každodenní boj o existenci výrazný u postavy Václava Nováka, jenž o boji vypráví: „*Mír není nikdá, you know? Bojovat [...] se musí pořád. [...] Jak povídám – fightovat se musí, nejdřív fight a potom práce.*“⁸¹

Čas

K dosažení trvalého míru potřebuje Václav Marek čas. Ten ovšem nemá, protože trpí vážnou chorobou. Čas se jako další z existencialisticky laděných motivů objevuje v kontextu společnosti STRÁŽ, jejíž členové se označují za kupce času. Myšlenka lékaře zaujme. Rozjímá nad tím, jak se lidé vyplácí z pohřbení zaživa, jak si kupují čas a jak zdánlivě zastavují jeho běh. Lidé dle něj kupují čas penězi, zdravím či rozumem, aby zapomněli, že jim časnost úží dech.⁸²

Filozofická rovina díla

V díle výrazně figuruje filozofická dimenze, k níž přispívají zejména frekventované úvahy nejen o smyslu lidské existence. Nejmarkantněji v reflexích doktora Marka, jenž kupříkladu poukazuje na to, že většina krizí současnosti pramení z narušené morálky.⁸³ Kromě toho

⁷⁸ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 287.

⁷⁹ Tamtéž, s. 394.

⁸⁰ Tamtéž, s. 397.

⁸¹ Tamtéž, s. 336.

⁸² Tamtéž, s. 398.

⁸³ Tamtéž, s. 310.

nastiňuje existenci dvojího dobrodružství – první člověka provází, když žije mezi lidmi v krunýři sobectví, a zcela jiné se mu naskytne, jestliže ten krunýř shodí.⁸⁴ Podobným způsobem lékař komentuje své poslání, když zdůrazňuje, že příliš šťastné soukromí je jako požehnaná poušť poustevníkova nebo cela smířeného a vyrovnaného mnicha.⁸⁵

Hluboké úvahy ale shledávám též u ostatních postav, nejvýrazněji u pana Arona, kterému připadá, že většina lidí je jakoby slepá, a že by někdy měli ztratit zrak, aby skutečně prohlédli.⁸⁶ Obdobně zobecňující reflexe se objevují také v myšlenkách Henryho, jenž tvrdí, že lidé až hříšně zapomínají na schopnost rozumu splétat pavučinu jako pavouk, který do ní chytá mouchy, zatímco rozum citový život člověka. Moudrost pak vidí v roztrhání zmíněné pavučiny.⁸⁷

Filozofický rozměr lze nalézt i v subjektivních polohách vypravěče, o nichž blíže pojednávám v podkapitole *Vypravěč*. Ten přemítá o chvílích, kdy člověk znenadání cítí svou příslušnost k lidem, které připodobňuje k mraveništi spěchajících poutníků.⁸⁸ Rovněž některé dějové zvraty jsou uváděny filozofickými rozvahami, příkladem může být výrok analyzující dějový zvrát příběhu, který deklaruje, že velkým maličkostem propůjčuje závažnost někdo nebo něco, co je zdánlivě mimo hru.⁸⁹

Za existencialisticky laděné považuje Lubomír Doležel zakončení románu: „*Fikční příběh románu Cizinec hledá byt končí rovněž tragicky, smrtí hrdiny, ale ta je vykoupena nalezením transcendentní radosti.*“⁹⁰ Jan Grossman existencialistickou rovinu předestírá z hlediska celkového vyznění románu: „*Hostovský tu všude usiluje o přímé, konkrétní, fenomenální vyhmátání problematiky dnešní nebo včerejší životní skutečnosti, o zachycení vlastního duchovního dění, které tu probíhá, nikoliv jen o jeho odrazy a ozvuky a o jeho výsledné zformování, o přetvoření světa, v němž žijeme.*“⁹¹

Na závěr nutno podotknout, že Doležel citací Papouška upozorňuje na to, že existencialismus se v díle projevuje odlišně od klasických děl směru: „*Spoj Hostovského románu s existencialismem je třeba zrevidovat na základě Papouškova konstatování: ‚Doktor Marek je... více prorokem či andělem v lidské podobě než existenciálním hrdinou ve smyslu Antoina Roquentina nebo Mersaulta.‘*“⁹²

⁸⁴ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 370.

⁸⁵ Tamtéž, s. 371.

⁸⁶ Tamtéž, s. 361.

⁸⁷ Tamtéž, s. 300.

⁸⁸ Tamtéž, s. 277.

⁸⁹ Tamtéž, s. 362.

⁹⁰ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica II: fikční světy postmoderní české prózy*, s. 30.

⁹¹ GROSSMAN, Jan. Román tohoto světa. In: GROSSMAN, Jan, HOLÝ, Jiří, ed. a POKORNÁ, Terezie, ed. *Analýzy*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1991. Orientace. ISBN 80-202-0323-0, s. 32.

⁹² DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica II: fikční světy postmoderní české prózy*, s. 27.

3.4 Ostatní témata a motivy románu *Cizinec hledá byt*

Americký způsob života

Vyjma výše uvedených námětů román tematizuje rovněž americký způsob života a kritický náhled na něj. Americké prostředí je v příběhu často vyobrazeno jako navenek laskavé, ale v pravdě vypočítavě zisté. Nabízí lékaři velkoryse své možnosti, které ve skutečnosti pouze potlačují vnitřní prázdnotu života. Václav Marek se tohoto tématu sám dotýká při rozhovoru s paní Carson Woolfovou, jež konstatuje, že se lékař utápí v „evropském zármutku“. Na její otázku, co pokládá za smutek Ameriky, Marek odpovídá, že chlad a chvat, který je i v tom, co na povrchu hřeje. Za nejsmutnější pak považuje americké hřbitovy, které mu připadají, jako by na nich byli pohřbeni sami sebevrazi.⁹³

Také vdova zaznamenává pokrytectví Američanů: „*Pěkní hosté, teprve teď si to uvědomuje. Mužští se zpanákuji jako staří námořníci, ženy klábosí o filmových hvězdách, o svých dětech, o služebných a drahotě, o svých lékařích a rozvodech, dávají hostitelce zcela nepokrytě najevo, že pokládají doktora Marka za jejího milence*“.⁹⁴ O „prohnilosti“ (nejen americké) společnosti vypovídá fakt, že v příběhu vystupuje jen jediný člověk, který lékaře nechce využít ve svůj prospěch, Václav Novák. Marek si nesobeckého přátelství velmi váží: „*Nestrachujte se, vím, na čem s vámi jsem, kamaráde*“.⁹⁵

Charakteristický rys americké povahy tvoří vnímání tématu financí jako nadměrně důležitého. Peníze pro Američany dle paní Carson představují svobodu a když chtějí někomu pomoci, vytáhnou šekovou knížku, jelikož neumějí a ani nemohou nic jiného udělat.⁹⁶ Jenže doktoru Markovi o peníze nejde, navíc mu jsou k ničemu, o čemž svědčí situace se šekem. Možná i proto do tamější společnosti nezapadá.

Na druhé straně se americké prostředí zobrazené v knize jeví jako neobyčejně vstřícné k Markově vědecké činnosti, zejména v kontextu společnosti STRÁŽ, jež poskytuje nadaným jedincům finanční prostředky, prostor a čas potřebné k rozvinutí jejich potenciálu s cílem šířit mírové myšlenky. Američané všeobecně oceňují ty, kteří jsou schopni dosáhnout výjimečných výsledků, a tudíž těmto jednotlivcům napomáhají plně využít jejich schopností a realizovat své cíle.

⁹³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 327.

⁹⁴ Tamtéž, s. 339.

⁹⁵ Tamtéž, s. 382.

⁹⁶ Tamtéž, s. 328.

Tajemství

Podstatnou sémantickou rovinu díla představuje tajemství. Doktora Marka provází již od počátku, kdy se paní Normanová zamýšlí, jak to, že jako doktor neléčí.⁹⁷ Ačkoliv se tato nejasnost rozřeší jeho vědeckou prací, tajemství lékaře nadále provází. Není známo téměř nic o jeho minulosti, čtenář se prakticky dozvídá pouze o jeho českém původu. Největším tajemstvím avšak zůstává záhadná žena v telefonu, ke které se vztahuje nezodpovězená otázka paní Carson Woolfové zakončující román: „*Kdybych jen věděla, komu tenkrát telefonoval! Kdybych aspoň to se někdy mohla dovědět!*“⁹⁸

Lubomír Doležel ve své analýze předestírá, že zachování tajemství a určitého napětí je způsobena celková forma vyprávění; doktor Marek ženu úmyslně neidentifikuje: „*naopak, používá osvědčeného postupu příběhu s tajemstvím – retardace, odkládání vysvětlení.*“⁹⁹ To vede k hypotézám paní Carson Woolfové a paní Noskové, jež podle Doležela předznamenávají transcendentní, téměř nadpřirozené vyřešení záhady cizince.¹⁰⁰ Obě ženy ve svých vnitřních monologích pojmají lékařovo tajemství svérázně – vymýšlí si fiktivní obraz jeho minulosti. Na základě Doleželova zkoumání nejpatrněji ve spekulacích paní Noskové: „*paní Nosková používá oblíbený postup příběhu s tajemstvím, falešné řešení*“.¹⁰¹

S významovou rovinou tajemství souvisí výstavba děje románu evokující složité otázky. Ten je strukturován tak, aby v něm bylo něco nevysvětlitelného. Zůstává na interpretaci čtenáře, zda je tajemná žena skutečným člověkem, či mytickou postavou nebo zda kniha pojednává o pouhém hledání pokoje během poválečné bytové krize, či snaze zvrátit nezměnitelné předurčení osudu a překonat sisyfovský úděl poutníka.

Jan Grossman si ve významové výstavbě zdůrazňující tajuplnost všímá podobnosti s Kafkou: „*Hostovský navazuje nebo se vnitřně blíží významové výstavbě románu, jak ji do literatury uvedl právě Kafka. Jejím charakteristickým rysem je dvojí rovina reality: symbolická a věčná, které na sebe nepřiléhají a nekryjí se tak, jako u původního symbolismu. Existují naopak významově nezávisle na sobě, prolínají se, přibližují se, na okamžik se spojí a opět se odlučují. Je mezi nimi stálá oscilace. [...] zde oscilují dvě významové roviny, symbolická a věčná, a napětí mezi nimi není nikde jednostranně vysvětleno nebo vyřešeno.*“¹⁰²

⁹⁷ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 266.

⁹⁸ Tamtéž, s. 411.

⁹⁹ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica II: fikční světy postmoderní české prózy*, s. 28.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 29.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 28.

¹⁰² GROSSMAN, Jan. Román tohoto světa. In: GROSSMAN, Jan, HOLÝ, Jiří, ed. a POKORNÁ, Terezie, ed. *Analýzy*, s. 33.

Nemoc

Součástí soustavy motivů tvoří nemoc. Doktor Marek trpí nemocí srdce, manžel paní Carson Woolfové zemřel na podobnou diagnózu a Novák vypomáhá v nemocnici. K nemoci je přirovnávána úzkost profesora Wagnera a za těžce nemocného se považuje Henry se svou melancholií. V případě syna profesora Wagnera se jedná o následky psychické nemoci a opilství, které jsou s jeho postavou spojeny. Doktor Marek se kromě prostých a starších lidí, zvířat a dětí sbližuje právě také s nemocnými – kupříkladu s panem Aronem nebo Ankou.

Stereotyp

Jako další z motivů lze sledovat stereotypy a rutiny ve způsobu života postav. Výrazně se toto projevuje například u vdovy Carson Woolfové, kterou k smrti nudí monotónnost jejího života. Již dopředu vidí přesný průběh a vyústění každé své činnosti: „*Paní Woolfová v samých zárodcích událostí – v zazvonění telefonu, v zaklepání na dveře, v příchodu listonoše, v radostném nebo plačtivém výkřiku dceřině – čte s únavnou spolehlivostí pokračování děje i závěr. Je jí jako vězňovi, kterému je dovoleno číst jen jednu jedinou knihu. Ale paní Woolfová nečte román, ani lyriku, čte svůj vlastní život, z něhož únik nevede na žádný karneval citů a nových zkušeností, nýbrž do bezmyšlenkovitého ticha.*“¹⁰³ Stereotyp je v knize později přirovnán k vnitřní a vnější tmě života.¹⁰⁴

Úsměv

Výrazný prvek v rámci motivické struktury znázorňuje úsměv doktora Marka, překvapivě podtrhující tragické vzezření lékařovy tváře. Jeho obličej totiž paradoxně působí smutněji, když se usmívá. Paní Carson si této absurdity všimá také a podotýká, aby se Marek nesmál tak tragicky, když mu úsměv očividně působí bolest.¹⁰⁵ To se nicméně mění při lékařově návštěvě hostince v české čtvrti, při níž tragičnost úsměvu nahrazuje vzrušený výraz. Tuto proměnu by mohla objasnit skutečnost, že hostinec „U Páva“ v Markovi vzbuzuje pocit domova.

Neklid

Poslední z nosných motivů, neklid, navazuje na konflikt mezilidských vztahů v odcizeném světě. Marek zprvu upokojuje napětí v domě Wagnerových stejně jako u paní Carson

¹⁰³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 318.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 352.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 327.

Woolfové, obrazně řečeno ve svých hostitelích rozsvěcí dávno pohaslá světla a v každém z nich utiňuje jakýsi vnitřní neklid – ve Wagnerovi úzkost, u jeho syna samotu, v paní Carson šedý stereotyp. I pes Blackie je v lékařově přítomnosti výrazně klidnější a touží mu být neustále nablízku. Dle Alice Jedličkové však s postupem času doktor v lidech okolo sebe začíná neklid sám vyvolávat, a to pouhým bytím: „*Přestože se uzavírá do sebe, stává se přímým svědkem tužeb, starostí, nářků a radovánek lidí ve svém okolí, přestože se snaží uchovat si odstup, uvádí překvapivě do pohybu jejich dosavadní existenci, vnáší neklid do jejich srdcí.*“¹⁰⁶

Válka

V díle se uplatňuje též motiv války, nejen časovým zasazením příběhu, ale například skrze postavy veterána Henryho (dříve Heinricha) a nacisty Otto Müllera. O něm se zmiňuje doktor Marek při návštěvě u profesora Wagnera, což v hostiteli vzbudí neklid. Dále motiv demonstrují údajné fašistické prvky v díle Wagnera nebo tematizace holokaustu, svázaného s postavou židovského staříka Arona.

3.5 Základní naratologické kategorie románu *Cizinec hledá byt*

3.5.1 Jazyková a stylistická rovina

Jazyk textu má spisovný charakter, kromě promluv vypravěče také v řeči doktora Marka, profesora Wagnera a Elizabeth Stoneové. V mluvě některých postav se však rovněž objevuje jazyk obecný či užívání vulgarismů – zejména u českých imigrantů, zvláště pak u Václava Nováka: „*Ste intelektuál? [...] To teda ste, dyž nevodpovídáte. Já sem trochu dělník a trochu vagabund*“.¹⁰⁷ [...] „*Krucilaudon, přestaňte a řekněte mi její číslo! Já s ní musím mluvit, protože na to na všechno sám nestačím, sem chudák a váš šek je na sračku!*“¹⁰⁸ Neméně výrazně se obecný jazyk projevuje v promluvách zaměstnanců Alžběty Noskové: „*Vona nemá dvakrát ráda tudlectu inteligenci, protože většinou vzdělanej člověk to s ní neumí. Co sem řek vo těch kněžích, advokátech a dochtorech, to sem tak nemyslel, to jen kvůli ní*“.¹⁰⁹ Podobným stylem se vyjadřuje také postava hostinského Joes: „*Tak co? Mám vohřát ty párky?*“¹¹⁰

¹⁰⁶ JEDLIČKOVÁ, Alice. Egon Hostovský, *Cizinec hledá byt*. In: *Česká literatura 1945-1970: interpretace vybraných děl*, s. 32.

¹⁰⁷ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 333.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 404.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 377.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 332.

Typickou složku jazykových projevů románu představuje míšení anglických a českých slov: „*Well, a co jste vyslechl?*“¹¹¹ [...] „*tenhle dlouhán je ze státního departmentu*“.¹¹² [...] „*je to nice boy*“.¹¹³ Anglické věty často stojí též samostatně: „*Everything can happen here!*“¹¹⁴ [...] „*you know what I mean?*“¹¹⁵ Vypravěč pozoruje střídání jazyků dle účelu promluvy a všímá si, že v hospodě „U Páva“ bývají věty oznamovací pronášeny česky, a naopak neucitivé věty rozkazovací a nadávky jsou anglické.¹¹⁶

Charakteristickým rysem jazyka je obraznost, vyznačující se též důrazem na jeho zvukovou rovinu ve smyslu utváření sugestivních kulis příběhu. Barvitě pasáže líčící různorodé zvuky lze najít v průběhu celého vyprávění: „*Horstva zdiva zářila pod bezmračným nebem, kamenný tep ulic zněl zvonivě, neboť zvuky a hlasy se od sebe rušivě neodrážely, nýbrž splývaly v melodický příboj*“.¹¹⁷ [...] „*Vše, co ještě nedávno tvořilo myšlenky a pocity, rozplynulo se v symfonii obrovské radosti, kterou zpívala v žilách krev za doprovodu bubnů, trumpet, brnkaček, dud a pískal nestvůrného velkoměsta*“.¹¹⁸

V řeči vypravěče se vyskytují řečnické otázky narušující tok vyprávění, které románu dodávají dynamiku, vyzdvihují témata spjatá s lidskou existencí a umožňují čtenáři reflektovat nastalé situace. Kupříkladu při líčení Markova odchodu z domu tlustého Řeka: „*Jak se to mohlo stát, když v domě Řekově nepřibylo ani nebylo skrytých výbušnin, když staříčkého pana Arona nikdo nebral na vědomí, když nový nájemník se obloukem vyhýbal všem sporům a když Němec Werner podle zjiřitelných známek daleko spíše si vyhrnoval rukávy k utišování bouří než k jejich vyvolávání?*“¹¹⁹

Součástí obraznosti jazyka jsou básnická přirovnání, která přispívají k estetickému rozměru popisovaných výjevů a přesnosti výrazu: „*Automat Columbia bzučí jako úl*“.¹²⁰ [...] „*Zvedl zmučeně hlavu a hleděl užasle na Nováka horečnými očima jako zvíře, chtějící stůj co stůj porozumět pošetilé řeči svého pána*“.¹²¹

Výrazný rys textu tvoří místy metaforický, téměř básnický jazyk, podtrhující hloubku vyprávění a taktéž podporující přesnost výrazu, obzvláště v promluvách vypravěče: „*Celý zalidněný prostor je roh hojnosti, tolik jídel, tolik vůní a tolik barev, tolik pestrého sykotu, šumění,*

¹¹¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 270.

¹¹² Tamtéž, s. 279.

¹¹³ Tamtéž, s. 337.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 330.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 354.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 332.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 309.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 399.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 362.

¹²⁰ Tamtéž, s. 277.

¹²¹ Tamtéž, s. 404.

žbluňkání a škvareni nad přívalem monotónních hlasů. ¹²² [...] „Vracel se domů ulicí chudoby, kde tančil ledový vítr a kde žlutá světla stála stydlivě na hanbě podél kostrbatého pobřeží tmy. Vše kolem dokola, ta slizká, studená temnota s kostrami činžáků a barabizen, zápach výčepů, smích výrostků, jemuž odpovídá dívčí výskot, pláč nemluvnat, jemuž odpovídá kletba utýrané matky“.¹²³

Obraznost u čtenáře vyvolává potřebné emoce a celkově povyšuje estetickou hodnotu díla, čemuž odpovídá rozmanitá paleta personifikací: „Jeho neklidné šedivé oči vážily a měřily doktora Marka tak nerozpačitě, jako by patřily vyšetřujícímu soudci“.¹²⁴ [...] „Odpovídalo mu bělmo vyvalených očí.“¹²⁵ Místy se v textu uplatňuje synekdocha, například v charakteristice společnosti přítomné na večírku Wilsonových: „Sešla se zde nad sklenkami věda s průmyslem, umění s technikou a bohatství s politikou.“¹²⁶

Některé pasáže příběhu předkládají symbolické obrazy, v nichž se doktor Marek označuje za božího posla, kurýra nebo mnicha, kterého lidé zahnali do klášterní cely. Toho si v doslovu knihy všimá taktéž Miloš Pohorský: „hrdina příběhu, doktor Marek, pouze jde, žije vlastně bez minulosti, pohybuje se jako alegorický motiv **chodce**, tak často v dnešní próze vyjadřující nezakotvitelnost lidského osudu a nezastavitelnost časového plynutí světa. Hrdina přináší hádanku a rozsévá pochybnosti do strnulých jistot ostatních lidí a do jejich zaběhnuté praxe.“¹²⁷ Symbolicky fungují také jména protagonistů, jež blíže postihují v podkapitole *Postavy*.

Vedle obraznosti se v jazykové rovině projevuje i téma odcizení, které podrobně charakterizují v podkapitole *Rysy existencialismu v díle Cizinec hledá byt*, především v rámci promluv vypravěče uvádějících některé události či dějové zvraty. Rezervovaný výběr jazykových prostředků bez výrazné expresivity podporuje Markovo cizinectví a tragičnost jeho osudu. Vypravěč například se zřetelným odstupem komentuje epizodu líčící dramatické okolnosti Markova odchodu z Řekova domu. Přestože se jedná o naprosto zásadní moment, jenž spouští sérii fatálních událostí vedoucích k lékařově smrti, způsob vyprávění se zdá jakoby mimoděčný. Od příchodu k paní Noskové se protagonistův svět postupně hrouť, proto chladnost, se kterou vypravěč scénu líčí, působí až zarážejícím dojmem. Tento odstup demonstruje mimo jiné absence slov s citovým nábojem.

¹²² HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 277.

¹²³ Tamtéž, s. 406.

¹²⁴ Tamtéž, s. 333.

¹²⁵ Tamtéž, s. 300.

¹²⁶ Tamtéž, s. 408.

¹²⁷ Tamtéž, s. 422.

V díle se projevuje též grotesknost. Kromě karikaturní charakteristiky paní Noskové, jejích frází a snahy o podrobení si lékaře k humornému aspektu přispívají například některé Novákovy výroky: „*Ryba a host třetí den smrdí.*“¹²⁸ [...] „*Přines pivo, pozdějc si dáme láhev vína, ale zatím bys měl dávat pozor, aby tu nebyl průvan.*“ „*Dyt' je všechno zavřeny.*“ „*Všechno ne, votvíráš moc často hubu.*“¹²⁹ Groteskně rovněž působí například postava paní Frankové nebo tlustého Řeka.

Groteskní charakter má také Novákův nápad zaslat balík neznámému Václavu Novákovi do Škodových závodů. Nápadnou komičnost dále pozoruji v hospodské scéně s oslem, v níž je humor vystaven na lhostejnosti hostů vůči příchodu zvířete i na samotné charakteristice prostoru hospody a jeho hodnocení Václavem Novákem: „*Do lokálu totiž právě vstoupil – osel. Ano, živý, čtyřnohý osel. Je sice pravda, že mu kdosi otevřel dveře, vešel za zvířetem a opět dveře zavřel, nicméně příchod osla do restaurace je cosi neobvyklého i v zemi všech možností. A ohromení doktora Marka vzrůstalo až k záchvěvům leknutí, neboť příchod čtyřnožce do lokálu „U Páva“ nikoho nepřivedl z míry. [...] hostinský se skřipcem a s tváří profesora čte noviny, osel slizuje s pultu chleba, hned vedle něho zarostlý člověk hltá pivo, za stolem mlátí strejcové kartami a ječí na kverulantského kibice znetvořené českoamerické láteření, soustolovník Václav Novák rozškrtuje o botu dlouhatánskou sirku, zapaluje si doutník a suše konstatuje: „Totle je nejslušnější hospoda v celej českej čtvrti!“*“¹³⁰

Groteskně působí i mnohé další motivy, například popis enormní zadnice oficiála Zajíčka: „*Dr. Marek ani vteřinu nebyl na pochybách, že muž, kterého má před sebou, je onen úředník, tak vřele mu doporučený Václavem Novákem v hospodě „U páva“.* *Neboť zadní část těla tohoto nevysokého a nikterak zvlášť vykrmeného čtyřicátníka byla věru majestátní. Jako by si ji majitel vypůjčil z karikatury.*“¹³¹

Vybraná slova obsahující sémanticky nosné výrazy jsou občasně zdůrazňována pomocí kurzívy: „*to, co chcete místo peněz, já dát nemohu, když k vám za nehet nepociťuji úcty*“.¹³² [...] „*Nepřál si přece, abychom se setkali, dokud **on** bude u mne bydlet!*“¹³³

¹²⁸ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 335.

¹²⁹ Tamtéž, s. 368.

¹³⁰ Tamtéž, s. 334.

¹³¹ Tamtéž, s. 348.

¹³² Tamtéž, s. 389.

¹³³ Tamtéž, s. 408.

3.5.2 Kompozice

Text je členěn do devíti číslovaných kapitol. Chronologická struktura příběhu sleduje události v životě hlavní postavy od jejího příchodu do Ameriky, přes životní krizi až po její smrt. Příležitostné retrospektivní ohledy do minulosti pak umožňují vhled do minulosti postav, například Novákovy nebo Wagnerovy, také do lékařova života před emigrací, jenž se následně stává předmětem spekulací dalších postav.

Markantní kompoziční prostředek představuje gradace, jež se projevuje v různých motivech, nejpatrněji v leitmotivu hlasu v telefonu. Záhadnost neznámé ženy v závěru románu vygraduje až do tajemství největšího. Pozvolné odhalování tématu smrti přispívá k budování tajemné atmosféry a napětí, které provází celé vyprávění. Dále graduje zoufalství a vyčerpání doktora Marka z nemožnosti nalézt pokoj. Gradaci lze sledovat též například u náklonnosti paní Carson Woolfové, o které píše v podkapitole *Postavy*. Pozorují ji rovněž ve spádu událostí osmé kapitoly od odchodu lékaře od paní Noskové, přes návštěvu Elizabeth Stoneové, marný pokus objednat si hotel a taxi, až do setkání s Václavem Novákem.

Nejvýrazněji se v textu z kompozičního hlediska vyskytuje kontrast. Václav Marek reprezentuje protiklad ostatních protagonistů, povahou i charakteristikou. Nadto je to postava „zamlžená“, nikdo o ní nic neví a její zastřenost kontrastuje s propracovanými psychologickými charakteristikami postav vedlejších. „Zamlženost“ hrdiny kontrastuje taktéž s realitou prostorových kulis, jak v doslovu zaznamenává Miloš Pohorský: „*My však vlastně nevidíme postavu, nýbrž jen stín postavy, jež vyřizuje nějaký nezřetelný úkol a nese posláni bez možnosti sdělit je a úkol dokončit. [...] Zájem o realnost se soustřeďuje výhradně jiným směrem – na zachycení lokální atmosféry, to jest ulic, domů a lidí z newyorského prostředí.*“¹³⁴ Rozpor se objevuje také ve vztahu Marka a Nováka, jejichž jména mají dvojnický a zároveň protikladný charakter, o němž blíže pojednávám v podkapitole *Postavy*.

Kontrast je možno vnímat ve dvojí rovině bytí doktora Marka a konfliktu mezi těmito rovinami. Na jedné straně stojí nadčasové obrazy božího posla a smrti, na straně druhé se nachází lékařovo všední plahočení po New Yorku, jak ve své studii shledává Vladimír Papoušek: „*Ústřední hrdina tu má jakési dvojí bytí. Je tu jako symbolický obraz ‚anděla vlekoucího své zlomená křídla vstříc vlastnímu zániku‘, ale je také obrazem skutečného lidského existování s veškerou nesamozřejmostí, permanentní úzkostí a fyzickou obtížností.*“¹³⁵

¹³⁴ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 422.

¹³⁵ PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: existenciální fenomény v české próze dvacátého století*, s. 329.

Jiří Svoboda tvrdí, že na principu odlišnosti a konfliktu vybudoval Hostovský syžet románu.¹³⁶ Propletené vztahy jednotlivých postav jsou konfliktů plné. Příkladem mohou být rodinné poměry u Wagnerových, vztah doktora Marka s paní Carson Woolfovou či Noskovou, rozepře mezi lékařem a lidmi z ubytovny, nevlídné přijetí hlavního hrdiny na konzulátu a další. Primárně však jde o Markův konflikt s vedlejšími postavami, kterým se snaží pomoci vyvinutím léku proti vysokému krevnímu tlaku. Společnost, pro níž je práce určena, nicméně lékaře neustále od práce odvádí a neumožní mu dílo dokončit.

3.5.3 Vypravěč

Vypravěč zná nejnítěrnější pocity a myšlenky postav, lze ho tudíž označit za nadosobního, vševědoucího či plně informovaného. O tom svědčí odhalování myšlenek protagonistů, například přemítání Václava Marka po přistěhování do Řekova domu: „*Nějaký slušný Němec, pomyslí si dr. Marek a ještě si pomyslí, že přece jen by mu jiná národnost byla milejší.*“¹³⁷ Vypravěč není postavou v příběhu a pozice jeho vědomí se nachází vně hlavního hrdiny, jedná se tedy o vypravěče heterodiegetického. Miloš Pohorský způsob vyprávění interpretuje v doslovu knihy takto: „*jako málokterá jeho (Hostovského) próza není tento román přímo ani nepřímo monologem, nýbrž že se pokouší vyprávět příběh z perspektivy objektivního pozorovatele. Zachycuje chlad a chvat Ameriky v záběrech výrazných scén a postav.*“¹³⁸

Promluvy vypravěče jsou realizovány zejména er-formou, jež místy reflektuje námět odcizení. Neutrální participace vypravěče se střídá se subjektivními polohami realizovanými polopřímou řečí, o které pojednávám níže. Tyto polohy, poskytující nevlastní pohled zevnitř postav, značí přítomnost reflektora, čímž jsou některé z nich výrazně polidšťovány. Hlavní funkcí tohoto typu vypravěče v Hostovského románu je pronikání do psychologie protagonistů.

3.5.4 Narace

Promluvvé formy zahrnují kromě dialogů také monology. Kupříkladu když si doktor Marek cestou od paní Frankové mluví pro sebe: „*Potkal ho černocho a ohlédl se za ním aspoň čtyřikrát, neboť zaslechl, jak komusi neviditelnému muž s kufrem vykládá: ,Co bude, jestliže najdu všude jen blázny? Pak by ovšem nebylo pomoci ani mně ani jim. Nikdy by nepochopili, co jim mohu dát za stůl a ticho, jen za stůl a ticho.*“¹³⁹ Monologičnost se projevuje rovněž

¹³⁶ SVOBODA, Jiří. Cizinec hledá byt Egona Hostovského. In: *Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře: sborník z mezinárodní konference* [Ústí nad Labem, září 1998], s. 293.

¹³⁷ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 354.

¹³⁸ Tamtéž, s. 422.

¹³⁹ Tamtéž, s. 276.

v samomluvě paní Carson Woolfové: „*Vstala časně. Byla nevyspalá, ale věděla, co dělat. Věděla to tak bezpečně, že si při koupeli, česání a strojení několikrát mohla opakovat: „Jitro je opravdu moudřejší večera.“*“¹⁴⁰

Naraci ožívuje přímá řeč, většinou ohraničená uvozovkami, avšak několikrát se vyskytuje též bez uvozovek, kupříkladu v Markově líčení, kdy jeho řeč k Novákovi není oddělena uvozovkami od vlastního vyprávění – v tomto případě zprostředkované mluvy Kozáčka: „*[...] „Dyž uvidím, že svítíte, zaskočím k vám, až se vrátím, ale před půlnocí to nebude.“ Dopadl jsem zády na postel, zvrátil hlavu do podušek a hleděl upřeně ke stropu jako nedávno Kozáček, když ho paní Nosková charakterizovala.*“¹⁴¹

Současně se často objevuje polopřímá řeč, stojící na hranici mezi pásmem vypravěče a postav, která vyjadřuje niterné pocity a myšlenky hrdinů, například uvažování paní Carson během návštěvy doktora Forbese: „*Paní Carson zuří: ten idiot ho neprohlížel, jen se s ním bavil! Ale vinu má ona, proč ho zavolala, když ví, že je to tulpas? Vida ho! Div mu sliny netekou po bradě, jak teď bere Frankovi s podnosu sklenku! [...] Jen se neposlintej, pitomče! soptí paní Carson.*“¹⁴²

Objektivní er-forma se prolíná se subjektivní, jež je podána právě polopřímou řečí, například v Henryho rozvaze o paní Breenové: „*Ukázal a pak si šel lehnout. Myšlenky o sebe klopýtaly. Baba černá, umí dohrát! [...] Proč tu místo ní není mladá holka? Mohla by být koneckonců také černá, z ní by jistě neměl strach.*“¹⁴³ Dalším příkladem mohou být myšlenky paní Carson, když si přiznává lásku k Markovi: „*Paní Carson Woolfové je náhle velmi příjemně. Stalo se něco? Přestává se snad nudit? Kdyby tohle dnešní událost dokázala způsobit, tedy paní Carson... Co udělá? Hej, co udělá? Žádný rozpačitý smích, s pravdou ven, co udělá?*“¹⁴⁴

Vyprávěcí postupy zahrnují vnitřní monology, obvykle v er-formě, například v úvaze taxikáře: „*Šofér přemýšlí. Svezl v životě mnoho lidí, kteří mu svěřili, co mají na světě rádi, ale pasažera milujícího stolky dosud ve voze neměl.*“¹⁴⁵ Sporadicky také v ich-formě, kupříkladu v myšlenkových pochodech profesora Wagnera při návratu z konference: „*Teď právě si říká věty, jaké by jistě nehodlal zaznamenat žádný jeho budoucí životopisec: „Ne, nebyla to nejhorší práce. Našel jsem kompromis, a to je v politice nejdůležitější [...] Byl jsem fotografován přinejmenším pětkrát, škoda, že bez starosty... Má popularita vzrůstá, jen Rusové jsou trochu*

¹⁴⁰ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 342.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 377.

¹⁴² Tamtéž, s. 323.

¹⁴³ Tamtéž, s. 293.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 322.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 272.

nedůvěřiví, ale to se poddá [...] Jen abych nedostal koliku! V letadle bylo chladno... Tak tedy zase doma! Domov, sladký domov!“¹⁴⁶

V rámci vyprávění pozorují rovněž uplatňování plurálních tvarů: „*Vyšpulil dolní ret a řekl tónem, jakým mluvíme o malichernostech*“.¹⁴⁷ Plurál je taktéž aplikován při občasném oslovení čtenáře vypravěčem: „*Doktoru Markovi ochrnul jazyk. Tak rád by opět pohlédl stařeně do očí, leč netroufá si. Netroufá si ani domyslit podezření, jež mu po dvakráte stará paní vnukla. Bude víc poslouchat než mluvit, vždyť by to bylo hrozné, kdyby... Ne, ne, vše je v pořádku, každý z nás je trochu podivín, či vy si to o sobě nemyslíte?*“¹⁴⁸

Co se týká tempa vyprávění, kopíruje gradaci popisovanou v podkapitole *Kompozice*. Způsob narace na konci románu odpovídá zhuštěné dějové složce, a to pomocí užití přímé řeči, kratších vět a dialogů. Zejména lze zrychlené tempo vyprávění sledovat v osmé kapitole, konkrétně v úryvku počínajícím Markovým odchodem od Elizabeth Stoneové, přes neúspěšný pokus objednat pokoj v hotelu a příchod vyčerpaného lékaře k Václavu Novákovi.

3.5.5 Čas

Příběh se odehrává od prosince roku 1945 do února 1946 v New Yorku. Čas je několikrát konkrétně zmíněn vypravěčem i postavami – kupříkladu básníkem na počátku knihy: „*Dnes je, zaplat' Bůh, 8. prosince 1945.*“¹⁴⁹ Časový údaj přináší též doktor Marek, když retrospektivně popisuje, čemu se věnoval před válkou. Události jsou v díle odhalovány průběžně v chronologickém pořadí; po Markově přestěhování do nového bytu několikrát následuje menší časový skok do doby, kdy už lékař v místě nějakou dobu pobývá. Vyprávění se poté vrací zpět v čase, konkrétně když Marek popisuje výpověď z bytu Řeka, následně se odehrává rozmluva s Novákem a narace pokračuje líčením lékařova pobytu u paní Noskové. Skok v čase lze podobně sledovat v závěru díla, v němž se děj přesouvá na počátek května 1946.

3.5.6 Prostor

Lubomír Doležel posuzuje vztah fikčního a aktuálního světa románu: „*fikční svět je analogický k světu aktuálnímu.*“¹⁵⁰ Dokládají to aluze na druhou světovou válku a užití konkrétních míst newyorského prostředí – například čísel ulic.

¹⁴⁶ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 279.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 309.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 275.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 269.

¹⁵⁰ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica II: fikční světy postmoderní české prózy*, s. 30.

Vypravěč konkrétně zmiňuje automat Columbia, byt paní Frankové, dům profesora Wagnera, dům paní Carson Woolfové, českou čtvrť v New Yorku, československý generální konzulát, činžovní dům tlustého Řeka, dům paní Noskové s přidruženou prádelnou, dům paní Stoneové, hotel a byt Václava Nováka. Nejbarvitěji vypravěč líčí Novákův byt, poslední místo, kam lékař zavítá. Zatuchlý interiér se třemi zašlými okny přirovnává k zaneřádné lidské kleci plné opotřeбенého haraburdí.¹⁵¹

Převážně se jedná o místa, kde Marek po krátkou dobu přebývá, a odkud je dříve nebo později nucen odejít – pro nepříznivé okolnosti, či na výslovné přání majitelů. Hostitelé lékaře zprvu vítají, postupně však zjišťují, že v nich probouzí vnitřní napětí a neklid. Motivem neklidu se podrobněji zabývám v podkapitole *Ostatní témata a motivy románu Cizinec hledá byt*. Naproti tomu v prostředí hospody „U Páva“ se doktor Marek cítí být plnohodnotnou součástí tamního společenství, hlavně zásluhou přítele Nováka. Tam se lékaři na tvář navrací skutečný úsměv. Českou čtvrť, ve které se hostinec nachází, ovšem protagonista vnímá podstatně hůře: „*celá ta končina vězela v zakletí smutku, světla plála jaksi nesměle a zdráhavě odhalovala vzdornou chudobu nevlídných činžáků, sešněrovaných železem záchranných schůdků a žebříků.*“¹⁵²

Prostor bytu je pro Marka klíčový. Nikoliv ale vybavením, kterému nepřikládá velkou váhu. Ke svému životu potřebuje dle vlastních slov jen čisté lože, stůl a klid k práci.¹⁵³ Na tyto Markovy požadavky v rozmluvě sarkasticky reaguje Novák: „*Ste náročnej, doktore, chcete vod lidí k práci vobyčejnej pokoj a nádvkem chcete mít vod nich eště svatej pokoj. Krapet moc, nezdá se vám?*“¹⁵⁴

Byt pro hrdinu symbolizuje prostor míru. On sám ho do bytů také (zpočátku) přináší. Vlastní pokoj taktéž pro lékaře představuje svobodu, v takovém případě totiž může odmítnout návštěvu domácího nebo odejít z domu bez všetečného vyptávání, nemusí hostitelům donekonečna děkovat a vymýšlet pozornosti a k tomu nabývá svobodného práva k práci.¹⁵⁵

Václav Marek hledá pokoj skutečný i symbolický. Jak místo k dokončení práce, tak plnohodnotný prostor vzbuzující pocit domova a zejména místo znamenající onen výše pojednávaný klid a mír. První z bytů podle doktora Marka nepřichází v úvahu kvůli šílené majitelce, z domu bývalého profesora musí odejít, protože v něm vyvolává jakési špatné svědomí, též z důvodu vystupňování konfliktů mezi profesorem a jeho synem – Wagner totiž nabyl dojmu,

¹⁵¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 401.

¹⁵² Tamtéž, s. 331.

¹⁵³ Tamtéž, s. 274.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 336.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 353.

že vlivem lékařovy přítomnosti se jejich vztahy ještě zhoršily. U paní Carson Woolfové se střetává se skutečností, že u ní bydlí zadarmo – tudíž se musí chovat jako host – a s majitelčinným dotěrným zájmem o jeho osobu. V domě paní Noskové pak čelí zášti všetečné majitelky. Přitom v každém z podnájmu se najde někdo, kdo má lékaře upřímně, nesobecky rád – v prvním domě pes a ve druhém malá holčička. V dalších obydlích též lidé staří a nemocní. Nikdo Markovi až do jeho smrti není schopen byt poskytnout; paradoxně host u Wilsonových v závěru románu podotýká, že by mu pokoj okamžitě sehnal, kdyby vyléčil jeho vysoký krevní tlak.¹⁵⁶

Markův vztah k pokoji charakterizuje pasáž líčící slastný pocit při platbě nájemného. Ten potom vypravěč přirovnává k momentu, kdy si doktor za první vydělané peníze koupil knihy. Oproti knize, na kterou člověk rázem zapomene, pokoj pro lékaře znázorňuje vlastnictví zcela jiného druhu. Může být využíván pro množství účelů – pro práci, spánek, přemýšlení i chytání lelků.¹⁵⁷

Četné užívání interiérů v příběhu vzbuzuje pocit stísněnosti. Absence úkrytu vyplývající z nekončícího hledání bytu vede protagonistu k uvědomění si nebezpečí vnějšího světa. Markovu existenci neustále nepřímo ohrožují jedinci, kteří ho nenechají dokončit spis, jenž by pro ně samotné mohl být velmi významný. Miroslav Chocholatý poznamenává, že tento tlak na hrdiny Hostovského próz je tak intenzivní, že nezdíka vede k jejich vnitřnímu rozkladu či smrti, a jejich touha po skutečném domově tak zůstává nenaplněna.¹⁵⁸ Interiéry kromě stísněnosti vyvolávají pocity prázdnoty, neboť se v obydlích nenajde žádný předmět ani člověk, který by si k sobě Marka připoutal.

3.5.7 Postavy

3.5.7.1 Postava Václava Marka

Jméno hlavního hrdiny ho předurčuje k pomoci lidem – křestní jméno Václav konotuje českého národního světce, příjmení Marek svatého evangelistu. Václav Marek je hubený, plachý a ulekaný lékař českého původu, který neumí příliš dobře anglicky. Čtenář se o něm dozvídá velmi málo: na konci dvacátých let studoval filozofii ve Vídni, poté odjel do Paříže a vystudoval medicínu. Za války sloužil v československé zahraniční armádě a následně před Němci utekl přes španělské hranice až do Spojených států. Posléze vstoupil do americké armády, ale brzy nato těžce onemocněl a byl propuštěn. V Československu má devítiletého chlapečka Petra a do Ameriky přijíždí hledat klid na dokončení své knihy. Ani o jeho práci, kterou považuje za

¹⁵⁶ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 410.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 353.

¹⁵⁸ CHOCHOLATÝ, Miroslav. *Obraz cizince v Hostovského válečných prózách. Slovo a smysl*, s. 64.

tolik významnou, čtenář neví příliš mnoho. S jistotou ví pouze to, že lékař obdržel stipendium jedné univerzity na popsání pokusů, na nichž dlouho pracoval. Práci se naplno odevzdává a chce se jí věnovat prakticky nepřetržitě.

Václav Marek je osoba uzavřená, jež se těžce sžívá s druhými. Především proto, že ho neustále vtahují do svých životů: „*Mám také nejpoctivější úmysl nestarat se o soukromí svých bližních. Nicméně ten úmysl nikdy neprovedu. Bud' mě lidé přímo zatáhnou do svých osudů, po kterých mi nic není, nebo v nich najednou stojím až po uši jen proto, že chci někomu pomoci, říci vlídné slovo a ukázat laskavou tvář.*“¹⁵⁹

Lékař lidem kolem sebe nerozumí, má pocit, že se jich ustavičně bezdůvodně dotýká. Příčinu selhání svých mezilidských vztahů se snaží analyzovat a při zamyšlení tvrdí, že ať se snaží jak se snaží, všude, kam vstoupí, sklízí nenávisť, podezření a zlobu.¹⁶⁰ Svě okolí v principu nejvíce obtěžuje svou upřímností (profesora Wagnera), nezájmem o blízký vztah (paní Carson Woolfovou), zdvořilostí (Řeka) a tajemností (paní Noskovou). Získává si alespoň lásku zvířat, dětí, starců a nemocných. Jiří Svoboda Markovu odcizenost interpretuje jako reflexi společnosti: „*Marek svou mravní převahou jako by nastavoval svému okolí zrcadlo, v němž se pak zjevuje netolerantnost a sobectví světa.*“¹⁶¹

Marek nechce byt zadarmo – to by znamenalo, že za něj musí „platit“ jinak. Domáci často nechtějí za bydlení peníze a mají potom od něho různá očekávání, o kterých píše v podkapitole *Rysy existencialismu v díle Cizinec hledá byt*. Lékař nepije, nekouří a vlastně je vcelku nezajímavý, a přece své okolí fascinuje natolik, že ho nenechají v klidu, ačkoliv klid je to jediné, co hrdina hledá.

Všude, kam doktor Marek přichází, s sebou přináší krátkodobý stav míru. Dočasně usmiřuje Julia a Henryho Wagnerovi, vdovu Carson Woolfovou vytrhuje z životní prázdnoty a nudy a paní Nosková díky němu pocituje uspokojení z „nezištné“ pomoci potřebnému. Lékař nicméně bývá v interakcích s domácími nemotorný, a tak někdy působí chladně a budí dojem, že je mu vše kromě práce lhostejné. Bližním nakonec přináší deziluzi, zejména proto, že o něm nic neví. Dráždí je též Markovy hovory s neznámou ženou.

V podnájmech po určité době vždy nastávají situace, které lékaře donutí pokoj opustit, zvláště když se ocitá pod sužující kontrolou svých domácích, nejmarkantnější u vdovy Carson Woolfové a paní Noskové. Protagonista se z neschopnosti udržet si byt sebeobviňuje a zdroj

¹⁵⁹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 372.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 370.

¹⁶¹ SVOBODA, Jiří. *Cizinec hledá byt* Egona Hostovského. In: *Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře: sborník z mezinárodní konference* [Ústí nad Labem, září 1998], s. 293.

problémů přisuzuje svému unáhlenému optimismu.¹⁶² Až v závěru, při pobytu u paní Noskové, Marek již ani nepropadá počátečním iluzím, jelikož bezútěšné prostředí jejího domu brzy prohlédne. V podnájmu u majitelky prádelny také výrazně chátrá duševně i fyzicky. Ze zoufalství dokonce přemýšlí o ukončení pracovní činnosti a uvažuje, že kdyby byl zamilovaný více do sebe než do svého úkolu, bylo by naráz po všech nesnázích.¹⁶³

V průběhu vyprávění zaznamenávám odlišná vnímání hlavního hrdiny vedlejšími postavami. Paní Normanová lékaře vnímá jako podivína, zatímco pan Norman jako dobrého člověka, načež paní Franková ho považuje za drzého jedince. Wagnerovým se jeví jako zachránce a paní Carson Woolfová v Markovi vidí zdroj dávno zapomenutých citů. Alžběta Nosková doktora pokládá za budižkničemu, zatímco Elizabeth Stoneová na něj bude vzpomínat jako na geniálního vědce. U některých z postav spatřuji ve vnímání posun, kupříkladu vdova Carson Woolfová na lékaře nejdříve pohlíží jako na hlupáka, protože dle ní nerozumí americké mentalitě.¹⁶⁴ Po Markově odchodu se její vnímání změní a považuje ho za posla z jiného světa.¹⁶⁵ Jistotou zůstává, že se protagonista od svého okolí a v zásadě od celé společnosti liší, jak dokládá řeč vypravěče, komentujícího jeho odlišnost od sebevědomých Američanů a sobeckých vypočítavých běženců, docházejících do domu profesora Wagnera.¹⁶⁶

Přestože jde o ústřední postavu, čtenář se o lékaři dozvídá nejméně, o podstatě jeho práce pak až v závěru románu, což evokuje existencialistický podtext. Tajuplně tedy působí nejen charakterové rysy postavy (například její odcizenost), ale též způsob, jakým je „napsána“, jak moc (nebo spíše málo) ji vypravěč přibližuje. Na konci knihy totiž čtenář dochází k závěru, že o hrdinovi neví téměř nic, díky své obrysovosti mu zůstává stejně cizí jako na začátku. Této zamlženosti se blíže věnuji v podkapitole *Kompozice. Slovník českého románu* Marka charakterizuje jako symbol: „*Spíše než skutečným člověkem je ztělesněním vlastního nadosobního cíle, jehož se mu však nakonec nepodaří dosáhnout.*“¹⁶⁷

Postava lékaře reflektuje existencialistické rysy Hostovského protagonisty, jak registruje Václav Vaněk: „*Postava neschopná změny, přitom však stále zmítaná protikladnými tendencemi, svými lidskými touhami a osudovým předurčením, které mu není dáno proniknout.*“¹⁶⁸ Václav Marek se mění v bezejmenného bojovníka za mír, kterého pohlcuje okolní svět.

¹⁶² HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 372.

¹⁶³ Tamtéž, s. 371.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 341.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 352.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 297.

¹⁶⁷ Hostovský, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: UHLÍŘOVÁ, Marie aj. *Slovník českého románu: 1945-1991:150 děl poválečné české prózy*, s. 66.

¹⁶⁸ VANĚK, Václav. *Vedlejší postavy v románech Egona Hostovského. Česká literatura: časopis pro literární vědu*, s. 536.

Markova trvalá vyloučenost zesiluje existencialisticky úzkostlivou situaci nikam nepatřícího jedince v hostilním světě. Postava omezena svou konečností z pohledu Alice Jedličkové zrcadlí člověka vtahovaného do situací a vztahů druhých, aniž by byl chápán rovnocenně: „*Vztah člověka k člověku klesá jen na určitou formu přivlastňování, tedy vztahu nikoli mezi-subjektového, nýbrž vztahu, v němž druhý subjekt je degradován na pouhý objekt.*“¹⁶⁹

3.5.7.2 Vedlejší postavy

Kolem doktora Marka se soustřeďují osoby snažící se vlastní prázdnotu zaplnit životy jiných. Jsou to zpravidla lidé nešťastní, neschopní pomoci sami sobě, natož jiným, a každý z nich si do Marka něco promítá, jak uvádím v podkapitole *Rysy existencialismu v díle Cizinec hledá byt*. Zpočátku lékařovu přítomnost ve vlastním životě vnímají blahodárně, avšak nakonec je hlavní hrdina zneklidňuje, zažívají v jeho přítomnosti otřesy – Henry je převezen do ústavu, paní Carson se v důsledku smutku stává otupělou, paní Nosková šokem omdlévá. Některým z nich dle *Slovníku české literatury po roce 1945* dává vypravěč podobu šklebících se karikatur, například paní Noskové, která soustavně potřebuje ujištění o své ceně, nikoliv však penězi.¹⁷⁰

Jiří Svoboda upozorňuje na skutečnost, že tyto postavy si uvědomují Markovu protikladnost: „*Lidé instinktivně vycitují Markovu neslučitelnost s jejich světem, jsou ochotni ho přijímat jen jako hosta, udělují mu proto povolení k pobytu vždy v omezené platnosti, ve chvíli, kdy chce překonat toto omezení, je z jejich společnosti vylučován.*“¹⁷¹ Mez, o které Svoboda píše, registruji ve skutečnosti, že je lékař ze společnosti hrdinů vyčleňován ve chvíli, když odmítá naplnit jejich potřeby na úkor svého poslání. V některých případech se pak vyloučí sám – zejména když ho nároky druhých neúnosně omezují.

Kromě výše uvedeného typu vedlejších postav se v románu objevují jedinci, již k lékaři chovají srdečné, nesobecké city. Paradoxně právě oni mají minimální možnosti mu pomoci. Jmenovitě pes Blackie, holčička Nancy, starý pan Aron a dělníci v domě paní Noskové Anka a Kozáček. Všichni z uvedených nesou nějaký příznak slabosti – jsou to buď zvířata, děti nebo nemocní, staří či prostí lidé. Zároveň lze do této kategorie částečně zařadit postavu Václava Nováka, již se zabývám v samostatném oddílu níže.

Blackie je malý černý psík profesora Wagnera, který si Marka velmi oblíbí a nehne se od něho na krok. Nadto vrčí na ostatní členy domácnosti a po Markově odchodu vyje a nedá se

¹⁶⁹ JEDLIČKOVÁ, Alice. Egon Hostovský, *Cizinec hledá byt*. In: *Česká literatura 1945-1970: interpretace vybraných děl*, s. 39.

¹⁷⁰ HOSTOVSKÝ, Egon: *Cizinec hledá byt*. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online].

¹⁷¹ SVOBODA, Jiří. *Cizinec hledá byt* Egona Hostovského. In: *Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře: sborník z mezinárodní konference* [Ústí nad Labem, září 1998], s. 293.

nikým utiší. Náklonnosti zvířete si všímá i služka Wagnerových: „*Počasi nejlépe odhadne barometr a člověka pes.*“¹⁷²

Dcera paní Carson Woolfové jménem Nancy k lékaři velmi přilne a tráví s ním mnoho času. Přeje si, aby si vzal její matku, Markův odchod jí taktéž otrásá.

Pan Aron, nenápadný stařík a původem německý Žid, obývá dům tlustého Řeka. Nikoho nemá – pouze syna, který mu posílá peníze. Vypravěč ho charakterizuje jako velmi uzavřeného, o čemž vypovídá jeho přezdívka „pára nad hrncem“: „*Pan Aron celý čas trochu leží a trochu sedí ve svém pokoji, jí naproti v automatu, nečte, rádio neposlouchá, každého souseda sám první pozdraví, ale do řeči se s nikým nedává; naslouchá jen jakýmsi hlasům v sobě a hledí víc do prázdna než lidem do tváře.*“¹⁷³ Rozmlouvá s lékařem o hlubokých otázkách, týkajících se lidského bytí, které blíže postihují v podkapitole *Rysy existencialismu v díle Cizinec hledá byt*. Trápí ho nemoc a doktor Marek mu podává léky. Následný převoz starce do nemocnice podnítl události vedoucí k Markově odchodu.

Starší kulhavý pán a dělník paní Noskové nazývaný Kozáček líčí lékaři místní poměry a odhaluje charakter své zaměstnavatelky: „*I bojíte se jí, nezapírejte, já se jí taky bojím, ačkoli to není zlá ženská, jen podivínka. [...] jí musíte furt šmajchlovat, potom se s váma rozdělí vo poslední.*“¹⁷⁴ Pobízí hosta, aby jí o sobě prozradil tajemství, které ani nemusí být pravdivé. Sám prostý Kozáček se stává obětí této praxe, když se domácí nesnaží rozmluvit údajnou krádež, již má podle ní na svědomí, a to jen proto, aby měla dobrý pocit z toho, že „dává lidem druhou šanci“. Projevy vděčnosti zaměstnavatelce pronáší pracovník v její přítomnosti nuceně, poté se lékaři přiznává, že se před ní přetvařuje, což Marka utvrzuje v bizarnosti prostředí.

Mladička Anka též pracující u paní Noskové trpí lézemi na krku. Doktoru Markovi oznamuje, ať se případně obrací na ni a neobtěžuje paní Noskovou, což opět předestírá nevraživost majitelky domu. Stejně jako ostatní zaměstnanci ji považuje za dobrosrdečnou ženu. Dle vlastních slov jí paní Nosková pomohla z polepšovny, kam se Anka dostala po udání jako „*padlá dívka*“¹⁷⁵ – nutno však dodat, že oním „padnutím“ byl pouhý polibek. Také její mluva působí nepřirozeně stejně jako u Kozáčka: „*Děvče mluvilo, jako by odříkávalo text, jemuž se naučilo zpaměti.*“¹⁷⁶

¹⁷² HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 300.

¹⁷³ Tamtéž, s. 359.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 377.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 378.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 379.

Paní Franková

První z domácích, s níž se lékař po odchodu od Normanových setkává. Od prvotních momentů Marek zaznamenává její výstřední chování a vzhled: „*Stařeniny oči se mu nelíbily, cosi se v nich stále hroutilo, ty oči patřily někomu, kdo se kymácel z jásotu do zoufalství a ze zoufalství do tuposti.*“¹⁷⁷ Již ve dveřích se proměňuje v milou babičku ve chvíli, když zjišťuje, že je Marek nový nájemník. Během návštěvy se pak uráží pokaždé, když host nereaguje podle jejích představ a měřítek. Vyžaduje neustálé pochvaly a vděčnost, což ilustruje scéna, ve které uraženou stařenku utěší pochvala nabídnuté kávy. Veškeré interakce vymykající se tomuto schématu považuje za hrubé. Z laskavé babičky se v takových situacích zpravidla mění v nevrlou stařenu domáhající se vděku. Tyto motivy stojí v přímém rozporu s tvrzením paní Frankové, že má nervy ze železa a že kdyby byla citlivá, musela by se utrápit.¹⁷⁸ V tomto ohledu vnímám jistou analogii s paní Noskovou, jejímuž charakteru se věnuji níže.

Profesor Julius Wagner

Jeho příjmení evokuje jméno skladatele Richarda Wagnera, jehož hudbu obdivovali nacisté. Julius Wagner je známý filozof a bývalý pedagog doktora Marka z dob jeho filozofických studií, do jehož domu se lékař přesouvá. Přebývá se synem Henrym, ale nejsou si blízcí. Vypravěč dokonce konstatuje, že s koncem války paradoxně skončil „mír“ profesora Wagnera, neboť otec dříve tajně doufal, že se Henry nevrátí z války.¹⁷⁹ Přesto věří v synovu proměnu k lepšímu a nepřímo se před ním ustavičně obhajuje.

Hostitel Marka vítá hlavně kvůli Henrymu, protože je přesvědčen, že přítomnost lékaře mu prospěje. Tím si ovšem přivolá fantoma minulosti, které se bojí. Doktor Marek se totiž zmíní o profesorovu bývalém žáku Otto Müllerovi, nedávno popraveném nacistovi. Nejvíce ze všeho Wagnera děsí myšlenka, že by byl pokládán za fašistu, proto jeho úzkost vyvěrající z lékařova pobytu narůstá. Profesorův neklid později vyvrcholí prosbou, aby doktor Marek pokoj opustil. Navíc Wagner sdělí paní Carson Woolfové, k níž lékaře posílá, že ji nepřijde navštívit, dokud tam bude Marek pobývat.¹⁸⁰

Wagner je zaneprázdněn svou profesí, ale díky ní ožívá, i u této postavy tedy pozorují naplnění prací. Oproti jiným postavám, o nichž píše níže, nesnáší fráze: „*Profesor Wagner za*

¹⁷⁷ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 274.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 275.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 280.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 322.

katedrou, na politických schůzích, v novinách, v revuích a ve svých knihách potírá nemilosrdně fráze. Je úhlavní nepřítel všech plytkých rčení, laciných přirovnání a ustálených soudů. ¹⁸¹

Henry Wagner

Syn profesora Wagnera a alkoholik, jenž studoval práva a bojoval ve válce v Pacifiku. S otcem k sobě nemohou najít cestu a jejich vzájemný vztah reflektuje věta pronesená Henrym při hovoru s otcem, právě se vracejícím z konference: „*Naletěli ti?*“ ¹⁸² Zmínka o Otto Müllerovi Henryho nadchne a chce prostudovat otcovo poválečné dílo. Znáť profesorovo bolavé místo má pro něj větší hodnotu, než vlastnit šek na pět tisíc dolarů. O otci si myslí, že neustále něco předstírá, nazývá ho „vzdělaným šarlatánem“.

Vypravěč charakterizuje Henryho rozpolcenost a přirovnává ho ke lvu, jemuž v uchu bésní cvrček. ¹⁸³ Jeho nešťastný způsob života plný bezmocnosti, marných vzpour a alkoholu započal v osmnácti letech touhou po ženách, jichž se bojí. Alkoholismus je nadto následkem osamocení a zoufalství, která vyvěrají z jeho nenaplnitelných tužeb. Henryho vnitřní neklid tedy není důsledkem válečné zkušenosti, jak předestírá profesor – zdroj jeho úzkosti představuje strach z žen: „*Kdyby se Henry bál tak málo ženské nahoty, kterou ani na chvíli nedovede vyrvat své obrazotvornosti, jak málo se bojí smrti, byl by muž, dokázal by pracovat, přestal by pít, stal by se aspoň tak důležitým členem společnosti, jako je černoška Breenová, a denně by se modlil k Bohu.*“ ¹⁸⁴ Bývá osamělý stejně jako jeho otec, tudíž je z přítomnosti doktora Marka nadšen. K tomu touží po stálé blízkosti lékaře – lékařů si ze všech lidí váží nejvíce, přestože ti ho mají za hypochondra. Odevzdává jim peníze, které vyžebra na otci.

Se svými úzkostnými pocity, alkoholismem a problematickým vztahem k ženám se Henry Markovi svěruje hned první noc. V lékaři totiž vidí poslední naději a oporu ve své psychické nemoci. Dle svých slov trpí nočními závratěmi, jež se snaží tlumit alkoholem. ¹⁸⁵ Pití v něm však vzbuzuje útočnost a paranoii – myslí si, že ho otec se služkou chtějí zabít. Doufá, že doktor Marek přesvědčí jeho otce o nutnosti pití pro Henryho přežití. Na základě lékařovy přítomnosti se Wagnerův syn rozhodne razantně změnit svůj způsob života, to nicméně nemá dlouhého trvání a nedlouho nato se zhrouť. Z lékařova pohledu nebude Henry spokojený, dokud nepomůže nalézt uspokojení svému otci. Henryho beznaděj vrcholí v úvahách o sebevraždě.

¹⁸¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 279.

¹⁸² Tamtéž, s. 280.

¹⁸³ Tamtéž, s. 296.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 296.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 288.

Paní Carson Woolfová

Příjmení paní Carson Woolfové odráží hostitelčinu snahu získat doktora Marka pro sebe, metaforicky ho „sežrat“. Je to neobyčejně bohatá vdova po americkém žurnalistovi, k níž Marka posílá Julius Wagner. Ve svém domě si připadá jako ve vězení a trpí stereotypem vlastního života, který ji nudí. Motiv stereotypu podrobněji charakterizují v podkapitole *Ostatní témata a motivy románu Cizinec hledá byt*.

Jako jedna z mála postav se paní Carson Marka zeptá na jeho práci, od tématu ale rázem odchází, jelikož na diagnózu, jíž se lékař zabývá, zemřel její manžel. Ačkoliv na základě konstatování vypravěče neumí být vdova „znepokojena“¹⁸⁶, nový cit ji znepokojuje. Così ji totiž k doktoru přitahuje, i když se tomu zpočátku brání: „Nuže, co je? Zamilovala se? Připustme definitivně, že ano. Dobře. Ale když je tomu tak, cožpak nemá v ruce všechny trumfy? Cožpak nemá dům (dokonce tři domy!), peníze, vliv a moc, nedocházejí k ní na návštěvu američtí senátoři, nemá snad všechno, všecičko, čím možno prospět ubohému běženci, jemuž se potí dlaně? Co od ní chce? Nic? Ne, to není možné! Ach ovšem, on visí na jakési pitomé práci a ona ho od ní odvádí.“¹⁸⁷ Dokonce se stává žárlivou a připravuje se na možný „boj“ s jinou ženou. Vzplanutí se průběžně stupňuje, jako by měla hostitelka zastřený rozum. Příkladem může být scéna, kdy počítá minuty, než lékař dotelefonuje. Čím jsou tyto pocity intenzivnější, tím více je paní Carson odmítá a argumentuje nejrůznějšími tvrzeními, počínaje tím, že se Markovi potí ruce.¹⁸⁸ Současně si přeje hosta získat pro sebe a podrobit si jej stejně jako Henry. Vdova se postupně do touhy po doktoru Markovi více a více zamotává, vyptává se ho na ženy v jeho životě, špehuje ho při telefonátech a čte jeho dopisy. Chce svůj život naplnit Markem, kterého zároveň považuje za muže pod svou úroveň.

Poté, co lékař odejde, u vdovy dochází k uvědomění si ubohosti a prázdnoty vlastního života. Díky jeho přítomnosti se totiž po dlouhé době odpoutává od každodenního stereotypu, což jí poskytuje jakýsi „pohled zvenčí“. Současně v ní setrvávají nezodpovězené otázky, týkající se tajemné ženy v telefonu a Markových záměrů. Ani po jeho odchodu její city nezanikají a na návštěvě u Wilsonových upřeně hledí na telefon a přemítá nad tím, kde teď Marek asi přebývá a že tam je nejspíše také telefon, na nějž ale paní Carson nemůže zavolat, neboť nezná číslo.¹⁸⁹

¹⁸⁶ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 319.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 350.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 341.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 408.

Václav Novák

Jeho jméno lze vnímat ve dvojí rovině – naznačuje výjimečnost a zároveň prostý charakter postavy. Křestní jméno Václav, stejně jako v případě hlavního hrdiny, odkazuje na národního světce, příjmení Novák pak představuje typicky české jméno. Ač Novák v mnohém symbolizuje lékařův protipól, muži si rozumí a jsou si skutečnými přáteli. Tímto protikladem se zabývá Alice Jedličková, která si vedle toho všímá dvojnícké povahy hrdinů, jak vyplývá z jejich jmen: „*Postavy Marka a Nováka mají charakter dvojnícko-komplementární. Jejich příbuznost je naznačena shodou křestního jména Václav, příjmení naopak signalizují rozdíl: frekventované jméno Novák konotuje českému čtenáři význam ‚nějaký Čech‘, ‚leckdo‘. [...] Příjmení Marek (samo o sobě nijak nezvyklé) vytváří spojnici s hrdinovou představou duchovní mise i prožitím pochybností nad vlastní ‚vyvoleností‘ k úkolů.*“¹⁹⁰ Postavy tedy nejsou odlišné pouze svým sociálním postavením, pohledem na svět a hodnotami, jež zastávají, ale také svou inherentní podstatou – jménem.

Václav Novák je osamělý a dobrosrdečný dělník, původem Čech, pobývající v české čtvrti. Do USA přišel jako malý chlapec a vystřídal mnoho povolání, nyní pracuje jako výpomoc v nemocnici. Jeho životní filozofie je založena na tvrzení, že člověk musí neustále bojovat. Doktor Marek se mu zpovídá a věří, že krajan porozumí, čemu nemohou nebo nechtějí rozumět jeho dosavadní hostitelé. Jako jediný od Marka nic nepožaduje a neočekává, což si lékař uvědomuje. Dokonce doktora Marka upřímně rád vidí.

Dělník lékaře ujišťuje o důležitosti a významu jeho práce, nato ho Marek označuje za prvního nezasvěceného, který mu uvěřil.¹⁹¹ Snaží se řešit Markovy problémy konstruktivně jako přítel (a zejména problémy Marka spíše než své), což zdůvodňuje zájmem o trápení druhých. Lékaři v případě nouze slibuje, že smí zůstat v jeho bytě, načež za ním Marek přichází jako za svou poslední nadějí. Na okamžik jej u sebe ubytuje, avšak hlavní hrdina brzy poté umírá.

Novák cítí sounáležitost s místní komunitou imigrantů: „*Byl ženat s tímto osiřelým světem vystěhovalců, měl je rád nemluvnou, zakaboněnou láskou.*“¹⁹²

Řek

Majitel činžovního domu, ve kterém po odchodu od paní Carson Woolfové Marek pobývá. Vypravěč ho charakterizuje jako nepříliš sdílného a věčně něco spravujícího kutila, jenž se

¹⁹⁰ JEDLIČKOVÁ, Alice. Egon Hostovský, Cizinec hledá byt. In: *Česká literatura 1945-1970: interpretace vybraných děl*, s. 37.

¹⁹¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 371.

¹⁹² Tamtéž, s. 407.

nachází častěji na žebříku než na zemi.¹⁹³ Je to nepříliš inteligentní člověk, který rád omílá naučené fráze: „*Byl velmi hloupý a nevěřil v chytrost jiných, maje pro tuto nevíru pádné důvody: často při pivě prohodil odposlouchanou větu, které nerozuměl. Osvojil si ji, protože hezky zněla. A zjistil, že s ní vystačí až do smrti. K takovým větám patřila třeba poznámka: „Amerika je sice kapitalistická země, ale není dotčena feudalismem.“*“¹⁹⁴

Nájemníci domu jsou domácímú lhostejní; nezáleží mu na tom, zda jsou spokojeni, či ne. Pokud ho přímo neohrožují jejich rvačky a přestřelky, nezajímají ho. Mohli by se klidně navzájem ubít nebo utopit v alkoholu, hlavně když Řek bude mít klid na svém žebříku. Co mu ale lhostejné není, je policie, které se úzkostlivě obává.

V Řekově zjednodušeném vidění světa neexistuje nezištná vstřícnost, podle něj se zlý člověk vyznačuje laskavostí, která skrývá zlý úmysl.¹⁹⁵ Z tohoto důvodu podezírá doktora Marka ze záměru zbavit se pana Arona, aby získal jeho byt, a to jen proto, že lékař starci chodí podávat léky – je příliš laskavý.

Obyvatelé Řekova činžovního domu

Jsou to lidé mnoha národností, jejichž odlišnosti často vedou ke konfliktům. Jejich vzájemné vztahy vystihuje vypravěč: „*Přátelství se změnila přes noc v nepřátelství na život a na smrt a naopak z nepřátel se v mžiku stali spojenci. [...] Také logika těch lidiček byla bizarní. Jestliže řekl Polák Francouzi: „Neotvírej, kamaráde, v koupelně okno,“ utrhl se hned Francouz: „Už mám právě po krk těch tvých narážek na mou ženu!“ A přece se jaksí – milovali.“*“¹⁹⁶ Doktor Marek má v jejich přítomnosti pocit, že se ocitá mezi žalujícími a křičícími dětmi. V souvislosti s touto komunitou si všímám také motivů vlastenectví a vztahu k cizímu prostředí, o kterých píše v podkapitole *Rysy existencialismu v díle Cizinec hledá byt*.

Alžběta Nosková

Příjmení paní Noskové vyplývá z její zvědavosti, neboť neustále „strká nos“ do cizích záležitostí. Je to bývalá služebná, nyní bohatá majitelka prádelny a činžovního domu, která lékaře ubytuje poté, co byl nucen opustit pokoj u Řeka. Marek dle svého tvrzení brzy nato poznává, že se ocitl v kleci čarodějnice, jež živí prosté chudáky a hlupáky, aby jim spolkla duši. Svou charakteristiku doktor rozvádí a popisuje, že třebaže paní Nosková na první pohled působí jako

¹⁹³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 362.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 363.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 363.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 358.

dobrosrdečná babička, všechno „dobro“, které koná, činí pro svůj vlastní prospěch a její pomoc je podmíněna podřízením a oddaností: „*ta žena prokazuje dobrodiní, neskrbí, je snadné ji dojmouti, dře se do úpadu, platí jistě poctivě daně, je členkou desítek lidumilných organizací, které podpírá plnými dlaněmi, nebojí se nikoho, kdo se octl na dně, podá mu ráda pomocnou ruku [...] paní Nosková je vskutku netvor [...] A podle běžných sudidel ji nikdy nechytíte při nekalém kousku. Ona opravdu neobchází zákony, ba ani nehraje komedii, a přece svým chráněnců požírá duše.*“¹⁹⁷ Ve skutečnosti je žena velmi ješitná, což dokládá moment, kdy ji rozuzlí, že doktor Marek není podvodník a že mu navíc píše sama Elizabeth Stoneová.

Často a ráda se ohání svým proletářským původem, přestože rovnost v jejím domě a prádelně neplatí. Svůj dům považuje za socialistický ráj a sebe za stát, jehož zbožňování vyžaduje na všech, kterým „pomáhá“, což odkrývá její touhu po moci nad druhými, kteří jsou na ní závislí. Prostřednictvím svého autoritářského charakteru a manipulativní povahy si paní Nosková získává kontrolu nad lidmi kolem sebe a upevňuje svou pozici ve vlastním „komunistickém státě“. Vyjma diktátorských sklonů stařeny nese rysy totality i uspořádání celého místního společenství, neboť zaměstnanci prádelny připomínají spíše oddané posluhovače.

Nájemníky, které zaměstnává, Nosková v domě nechává přebývat „zadarmo“. Zato potřebuje na každého z nich něco vědět. Podle Kozáčka totiž lidem důvěřuje jedině tehdy, když na ně něco ví.¹⁹⁸ Současně jí takové informace poskytují určitou převahu a moc nad svými zaměstnanci, odsouzenými k naprosté oddanosti a vděčnosti. Toto chování nápadně připomíná praktiky tajné policie totalitního režimu. Domácí se tedy na doktora Marka snaží něco najít, což se jí nedaří – to v ní vyvolá neklid: „*Nejhorší neštěstí, které jsem uvalil na ustaranou hlavu své hostitelky, záleží v tom, že o mně nic neví.*“¹⁹⁹ Usilovně pátrá po jakýchkoliv informacích o tajemném lékaři – telefonuje, otevírá mu dopisy, vyptává se. Svě slídivé chování si ospravedlňuje obezřetností a povinností cenzurovat došlou poštu.²⁰⁰ Když se hostitelce nepodaří na Marka nic najít, lituje svého rozhodnutí se ho ujmout a konstatuje, že mu naletěla.²⁰¹ Několik málo poznatků, co se o lékaři dozvídá, paní Nosková rozvíjí do lživých spekulací: prohlašuje, že nový nájemník je podvodník vydávající se za lékaře, který opustil manželku se synem v Praze a nyní udržuje milostný poměr s jakousi americkou poběhlicí.²⁰²

¹⁹⁷ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 373.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 377.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 381.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 385.

²⁰¹ Tamtéž, s. 384.

²⁰² Tamtéž, s. 381.

Paní Nosková má své zásady a přísloví, jež opakuje při každé příležitosti, obdobně jako tlustý Řek: „*Amerika jednou dává a dvakrát bere.*“²⁰³ nebo „*Kdo chce pracovat hlavou místo rukama, patří do věznice.*“²⁰⁴. Toto znehodnocování duševní práce podrobněji rozebírám v podkapitole *Rysy existencialismu v díle Cizinec hledá byt*. Ve svém pokrouceném vidění světa, taktéž markantního u postavy Řeka, Nosková spatřuje lidstvo symbolicky rozdělené na dvě skupiny – na ty, kteří znečišťují, a ty, kteří perou a čistí.²⁰⁵ Hostitelka se vyžívá v neustálých výčitkách a své okolí často viní ze situací, za něž dotyční nemohou. Například sousedu vytýká bouchnutí dveří způsobené průvanem.

Ze všeho nejvíce majitelka prádelny touží po pochvale, vděku a uznání, které jí přináší uspokojení, a tak své pracovníky postupem času donutí, aby jí svěřili své soukromé záležitosti, o nichž zanedlouho ví široké okolí. Paní Nosková se těmto lidem snaží pomoci dobrou radou, penězi či vlastními zkušenostmi, leč pod podmínkou, budou-li jí projevovat vděk a úctu. Vděčností chce paní Nosková naplnit svůj život. Marka považuje za darmošlapa, jenž opustil rodinu, a ještě ke všemu (což pokládá za nejhorší z lékařových prohřešků) jí neprojevoval žádný vděk, byť mu naznačovala, že nestojí o peníze, nýbrž o „trochu uznání“.

Když doktor Marek při odchodu vysloví, co si o ní myslí, žena dostává záchvat a omdlévá. K tomu pod výhrůžkou vyhazovu zakáže všem svým zaměstnancům si vzít peníze, které pro ně lékař zanechává.

Dělníci paní Noskové

Jedná se o vesměs zoufalé jedince, kteří jsou paní Noskovou posedlí. Omlouvají její výstřednosti, bezmezně ji vychvalují a opakují její průpovídky. Namlouvají doktoru Markovi, aby se nedal ničím odradit a vplul pod její velkorysou ochranu. Lékaři připadá, jako by ztratili duši, a nazývá je oběťmi podlé zaměstnavatelky. Marek se domnívá, že by nebylo těžké jejich falešné představy o paní Noskové rozbít. Zároveň pocítuje rozpolcení, nechce jim brát iluze: „*Co by si vykoupili tito lidé revoltou, když jsou tak vnitřně oškubáni, že už nikdy, nikdy nepocítí prostou radost?*“²⁰⁶

²⁰³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 375.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 375.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 381.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 380.

Elizabeth Stoneová

Bývalá pradlena a vůdčí osobnost organizace STRÁŽ, jež sdružuje vědce a umělce a umožňuje lidem nejrůznějších národů mluvit o podmínkách míru na Zemi. Doktora Marka zve na návštěvu a po poradě se svými kolegy mu předkládá návrh na spolupráci, kterou lékař odmítá. S Markem ji cosi záhadného spojuje, jak ilustruje scéna předložení nabídky: „*V tom okamžiku rozpoznal dr. Marek jakési znamení. Zpozorněl. Zahleděl se na tlustou dámu a kolem rtů se mu rozložil zcela nový výraz. Ano, úsměv, leč nikoli už tragický, nýbrž všetečný a výmluvný. Tak se usmívá ten, kdo znenadání zahlédne přítele mezi cizinci.*“²⁰⁷ Paní Stoneová tvrdí, že zná tajemný hlas, o kterém lékař mluví.²⁰⁸

Poslání Elizabeth Stoneové představuje poskytování prostoru lidem šířícím mír. Přeje si, aby tito jedinci mluvili do celého světa o svých představách míru, Člověka a Boha. Přesto lékaři nedokáže pomoci a pouze mu věnuje šek. Stoneová pozná Markovu blížící se smrt a posléze doplňuje, že i on tuší blízkost konce svého života, anebo dává smrti jiný význam než ostatní lidé. Doktor Marek v ní zanechává silný dojem a žena dokonce poznamenává, že ji „převrátil naruby“.²⁰⁹

Doktor Wilson

Spolužák a lékař zesnulého manžela paní Carson Woolfové. Rodina Wilsonových byla dříve s Carson Woolfovými blízce spřízněna. Zve paní Carson a profesora Wagnera na coctail party, kde hostům předkládá statistiku, že na následky vysokého krevního tlaku umírá v USA více pacientů než na tuberkulózu a rakovinu dohromady. Wilson ví, že se doktor Marek zabýval právě léčbou vysokého krevního tlaku: „*Já věřím, že našel příčinu a našel látku, která tento chorobný stav odstraňuje.*“²¹⁰ Jako první tedy objasňuje náplň Markovy práce, do té chvíle obestřenou tajemstvím. Současně přítomným oznamuje, že doktor Marek zemřel.

²⁰⁷ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*, s. 393.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 393.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 397.

²¹⁰ Tamtéž, s. 410.

4. Pokus o interpretaci románu *Cizinec hledá byt*

Závěrem bych ráda poznamenala, že Hostovského dílo *Cizinec hledá byt* se stává jakýmsi průvodcem lidskou duší prostřednictvím životního příběhu českého imigranta a lékaře Václava Marka, jenž od prosince roku 1945 do února 1946 hledá byt v New Yorku. Egon Hostovský v knize mistrně vykresluje postavy a prostředí, ve kterém se vyprávění odehrává, a přináší tak sugestivní obraz života druhé poloviny čtyřicátých let. Skrze široké spektrum námětů, o nichž román pojednává, se otevírá prostor k existencialistickým reflexím lidského života, mezilidských vztahů, tužeb a konfliktů. Mezi nejzásadnější témata a motivy patří: cizinectví, společnost a její americká specifika, samota, domov a vlast, smrt, práce ve smyslu životní náplně, životní hledání, svoboda a mír (klid).

Co se týče časového zasazení příběhu, poválečné období samo o sobě evokuje atmosféru nejistoty a proměn, a dílo tak vystihuje problematičnost této doby. Hostovský zachycuje situace a konflikty, jež tuto éru charakterizují, kdy utichající euforii z nově nabyté svobody postupně nahrazuje tíha každodennosti.

Prostorové zasazení zrcadlí tematickou složku – New York jako kosmopolitní metropole a zároveň symbol amerického snu ztělesňuje prostředí, ve kterém se setkávají rozmanité kultury, jazyky a tradice. V rámci prostoru New Yorku spatřuji rozpor, kdy je na jedné straně vnímán jako centrum příležitostí k novému začátku, zároveň však toto prostředí zesiluje Markovy pocity cizinectví a nejistoty. Pro hlavního protagonistu se stává místem jakéhosi existencialistického putování. Paradoxně právě ve městě, kde se setkává s lidmi různých národností, se cítí nejvíce osamělý a izolovaný.

Detailní popisy interiérů a výběr konkrétních newyorských míst vytvářejí autentický a výstižný obraz prostředí, jež reflektuje Markovy vnitřní konflikty – například pocit tísně. Tímto způsobem se prostor stává klíčovým aspektem, který propojuje fyzický a metaforický svět románu, a pomáhá čtenáři lépe porozumět lékařově osobnosti a psychickým procesům.

Doktor Marek, ústřední postava knihy, představuje komplexní charakter s výraznými existencialistickými rysy, které odrážejí nejen jeho nitro, ale i vnímání okolního prostředí. Lékařovo obtížné začlenění do americké společnosti a omezená znalost anglického jazyka zdůrazňují jeho izolaci. Markova snaha o zachování osobní svobody je nadto často nepochopena nebo dokonce považována za obtěžující. To vede k situacím, kdy je sice vnímán jako zdroj dočasného míru a stability pro ostatní hrdiny, ale zároveň jako cizinec v jejich světě.

Markovu osobnost v průběhu vyprávění různí protagonisté vnímají odlišně. Zatímco v některých budí dojem zachránce či posla, jiní ho považují za podivína nebo dokonce za otravného

jedince. Kromě dělníka Václava Nováka a několika dalších postav, jež nesou určitý příznak slabosti, k žádné z nich skutečně nepřilne a zůstává vůči nim odcizen. Po opuštění všech podnámů se lékař ocitá v bezvýhodné situaci, což nakonec vyústí v jeho smrt.

Celkově je hlavní postava budována tak, aby evokovala existencialistickou tematiku odcizení a hledání identity. Cizinectví umocňuje také míra charakteristiky protagonisty, kdy v závěru zjišťujeme, že o něm nevíme o mnoho více než na začátku. Charakterové vlastnosti hrdiny, jako je laskavost a upřímnost, podtrhují jeho lidskost ve světě plném nepochopení. Markova tajemnost a obtížná interakce s okolím přispívají ke komplexnosti díla, v němž se stává svědkem nejrůznějších situací, které mu pomáhají ve snaze pochopit své místo ve společnosti.

Hlavní postava prožívá vnitřní konflikt vyvěrající z nemožnosti žít s druhými lidmi a marné snahy o zachování svébytnosti. Lékař usiluje o svobodu ve smyslu klidu nutného k práci, ovšem ostatní protagonisté, jež si nárokují jeho společnost, mu neumožní toto přání realizovat.

Dílo zobrazuje složité vztahy mezi lidmi mnoha národností a společenských vrstev, k čemuž přispívá bohatost vykreslených vedlejších postav, do nichž čtenář nahlíží hlouběji než do postavy hlavní. Je třeba dodat, že protagonisté jsou vystavěny na principu symboliky. Kromě toho, že všichni cosi hledají, také každý z nich nese symbolický význam. V hlavním hrdinovi shledávám symbolický obraz poutníka vláčeného svým osudovým předurčením, ve vedlejších postavách pak povětšinou touhy různého druhu. Příběh nese téma lidské soudržnosti, jež se sice objevuje v souvislosti s jediným z hrdinů – Václavem Novákem, avšak v námětu pozoruji stěžejní sdělení o důležitosti blízkých vztahů s druhými lidmi bez ohledu na jejich společenské postavení.

Vedlejší postavy s protagonistou kontrastují a zároveň reprezentují další významovou vrstvu příběhu. Často nejsou schopné najít smysl ve vlastním životě, tudíž se snaží svou prázdnotu vyplnit prostřednictvím příchozího hosta. Zpočátku Marka vítají a nalézají v něm útěchu svých úzkostí a strachů. Avšak postupně se ukazuje, že jeho blízkost jimi otrásá. Lékařova přítomnost má následně rozdílné dopady na jejich životy – od psychických zhroucení až po sebeuvědomění. Tím je ilustrována Markova odlišnost a neschopnost zapadnout do konvenčních společenských rolí. Na druhé straně stojí lidé, kteří k Markovi chovají upřímné city a sympatie. Tito jedinci jsou často slabí a zranitelní a jejich náklonnost lékaři poskytuje pouze krátkodobou útěchu.

Vedlejší postavy hrají důležitou roli při vykreslování Markova charakteru a přispívají k celkové atmosféře příběhu. Jejich rozmanité hodnoty, životní osudy a sociální postavení odráží různorodost americké společnosti. Expresionisticky laděné téma odcizení a karikující obrazy některých hrdinů přispívají k napětí, jež je budováno na vnitřním neklidu lidského nitra.

Román čtenáře oslovuje svou hloubkou a univerzálností témat a motivů, které osvětluje. Klíčový námět představuje pocit odcizení hlavního hrdiny, jak vyplývá již z titulu knihy. To je dáno nejen novým prostředím, ale i celkovým pocitem vykořeněnosti. Skrze postavu Václava Marka pronikáme do nitra člověka, který se ocitá ve stavu trvalé izolace, jak v kulturním, tak i duševním slova smyslu. Tento stav není pouze chvilkový, nýbrž tvoří prvek definující životní osud protagonisty. Cizinec v Hostovského tvorbě není pouhým příznakem odlišnosti, ale spíše neodlučitelnou součástí charakteru hrdiny, což nejednou vyústí v neporozumění s ostatními postavami. Doktor Marek se kromě těžkosti začlenit do tamější společnosti zabývá i hledáním vlastní identity a smyslu života. Odcizení též souvisí s dopady druhé světové války, jež příběhu předchází, nebo s prostorem vyprávění – moderním velkoměstem. Autor prostřednictvím tohoto tématu předkládá čtenáři otázky existencialistické povahy týkající se vnitřní izolovanosti lidské mysli.

Cizinec je ve spojitosti s pocitem odlišnosti lékaře silně provázáno s tematizací americké společnosti. Třeba poznamenat, že americký způsob života bývá často spjatý s fenoménem amerického snu, symbolizujícího touhu po lepší budoucnosti a nových začátcích, toto dílo ho však pojímá jinak. Román přináší vcelku kritický pohled na povrchnost americké společnosti.

Odcizení souvisí s námětem samoty, s níž se kromě Marka potýkají také další protagonisté. Dle mého se v kontextu vedlejších postav jedná spíše o pocit osamocení ve svém primárním slova smyslu, jako například u paní Frankové, Wagnerových, paní Carson Woolfové či pana Arona. Příčinu odloučenosti některých postav, kupříkladu Václava Nováka, lze často hledat ve zkušenosti s emigrací. Izolovanost vede hrdiny k různým řešením – někteří vyhledávají blízkost své národní komunity, jako právě Novák, převážná část z nich si poté přeje „naplnit“ vlastní život příchozím hostem.

Marek naproti tomu trpí samotou v obklopení lidí, která spočívá v nemožnosti navázat skutečně blízké vztahy. Fyzická přítomnost dalších jedinců v lékařově životě naopak spíše přispívá k vnitřní osamělosti a emočnímu distancování hrdiny. Samota souvisí s neklidem jako projevem vnitřní disharmonie a touhy po nalezení smyslu života. Tyto náměty odrážejí zranitelnost lidské existence v nehostinném světě a jejich prostřednictvím je vyzdvihována důležitost hlubokých mezilidských vztahů a upřímné komunikace.

Náměty domova a vlastenectví předkládají pohled na vztah jednotlivce k novému prostředí. Pro doktora Marka příchod do Ameriky znamená ztrátu bezpečného útočiště, což je jeden z důvodů lékařovy neutuchající snahy takové místo naléznout. Jeho touhu po pokoji (v doslovném i přeneseném slova smyslu) umocňuje skutečnost, že Amerika pro lékaře představuje zcela odlišný kulturní kontext s novými konvencemi. V této souvislosti má pro Marka zvláštní význam

restaurace „U Páva“, v níž si vytváří pouto s českou komunitou. Vnitřní napětí a dilemata, s nimiž se musí Marek jako imigrant vyrovnávat, ztělesňují prvky obohacující charakter postavy a přispívající k hloubce vyprávění o snaze naplnit svůj život.

Zásadní téma knihy tvoří smrt, která se vznáší jako stín nad životem hlavního hrdiny. Smrt není pouze fyzickým koncem, ale zejména symbolem věčného klidu, jež ovlivňuje Markova rozhodnutí a jednání až do samotného konce příběhu. Smrt proniká do každého aspektu jeho života a ustavičně ho provází, ať už ve vzpomínkách či ve formě hovorů s tajemnou ženou, již lze kromě symbolu lásky a osobního štěstí, které si hrdina odpírá, interpretovat právě jako symbol smrti. Záhadná volající, jejíž identita zůstává neznámá, vyvolává napětí v lékařově životě. To podporuje skutečnost, že přestože jsou lidé z Markova okolí svědky těchto hovorů, neví, kdo žena je, či zda vůbec existuje. Její existenci později objasňuje až postava doktora Wilsona.

Veškeré Markovo bytí směřuje zejména ke splnění jeho úkolu, teprve pak může dojít osobního štěstí a lásky, zosobněné tajemnou ženou. Hodlá se s ní setkat za předpokladu, že dokončí svou vědeckou práci, neboť se před ní dle svých slov chce ukázat jako vítěz. Víra v důležitost jeho práce jako smyslu života – výzkumu vysokého krevního tlaku – tedy lékaře pohání k jeho naplnění. Ve chvíli, kdy míra jeho vyčerpání dosahuje vysoké hranice, se objevuje vidina smrti jako věčného pokoje.

Námět smrti v rámci díla rozvíjí klíčové existencialistické otázky. Třeba podotknout, že tragický konec příběhu nepozorují ve vyústění hrdinova osudu ve formě smrti, ale v nenaplnitelnosti jeho údělu – Markovi není umožněno splnit své poslání, po čemž touží nejvíce. Naopak smrt pro hlavní postavu představuje vysvobození z jejího nekončícího putování.

Zároveň v textu pozorují rozpor pramenící z nesouladu Markova vnímání svého úkolu a jeho ochotě mu obětovat svůj život na jedné straně a „banality“ výzkumu na straně druhé. Když se čtenář v závěru knihy dočítá o podstatě lékařovy práce, jeho představy o hrdinově činnosti, do té doby zahalené tajemstvím, nejsou naplněny. Tato deziluze vyvěrá ze skutečnosti, že Markovo „životní poslání“, jak o spisu sám mluví, není významnější a jedná se o „pouhý“ výzkum vysokého krevního tlaku. V průběhu vyprávění je povaha tajemného doktorova poslání naznačována velmi nejasně a pozvolně, čímž se míra čtenářova očekávání úměrně zvyšuje. Následné odhalení charakteru práce poté působí překvapivým dojmem.

Práce jako životní náplň, zejména v kontextu medicínského výzkumu doktora Marka, reprezentuje další významné téma románu, které symbolizuje lidskou potřebu seberealizace. Pro Marka znamená formu transcendence, prostředek přesáhnutí vlastního bytí, dokonce se lékař přirovnává k božímu poslu. Jeho odevzdanost vědecké činnosti je tak silná, že upřednostňuje pracovní povinnosti před osobním štěstím a vlastní život redukuje na pouhé přežívání.

Představuje jednu z mála postav, která se práci zcela oddává a vnímá ji jako smysl života. Lidé ho od ní neustále odvádějí, ačkoliv právě jim má spis pomoci. Lékař se staví před volbu mezi více naplněným životem a obětováním se úkolu „ve jménu lidstva“. Poslání, o kterém se čtenář blíže dozvídá až v samotném závěru knihy, se lékaři ovšem nakonec nepodaří dokončit.

Další z ústředních námětů románu představuje věčné hledání, jež opět staví do popředí touhu po naplnění vlastního života. Každý z protagonistů touží něco nalézt, avšak tato hledání provází bezmoc. Podstatný element tématu tedy spočívá v jeho schopnosti prohloubit charakteristiku postav a odhalit motivace jejich chování. Téma věčného hledání hraje v díle významnou roli, neboť reflektuje úsilí některých postav uniknout před sebou samými.

Markovo hledání klidného místa k práci znamená jednak (pozemskou) rovinu námětu, jednak symbolizuje hledání transcendentní. Hlavní hrdina se snaží nalézt mír (ve smyslu klidu) pro lidi a mezi lidmi, ale toto pátrání často připomíná takřka sisyfovský úděl. Hostitelé, již Marka přijímají, totiž postupně odhalují své pravé povahy, což vede k lékařově uvědomění si náročnosti nalezení klidu pro splnění svého poslání. Ve své promluvě také sám vyzdvihuje význam bolestného hledání před příliš snadným nalézáním.

Hledání u vedlejších postav souvisí se silnou touhou po naplnění vlastního života druhými, jak ilustruje mnohdy až nezdravá závislost hostitelů na hlavním hrdinovi, což hosta nevyhnutelně vede k opuštění všech ubytování. Lze tudíž říci, že Marek kromě pokoje a míru vyhledává osvobození z područí hostitelů; podstatný předmět hledání tedy představuje svoboda.

Svoboda tvoří stěžejní téma knihy, které odráží lékařovu potřebu osvobození se od závislosti vedlejších postav, které si nárokují jeho život. Lidé kolem Marka jeho svobodu omezují, doufajíce, že skrze něho najdou naplnění svého života. Osvobození, o něž protagonista tak usiluje, tkví v nutnosti eliminovat přehnaná očekávání ostatních a v možnosti mít kontrolu nad vlastním životem, což ilustruje lékařovo hledání klidného místa k životu.

Důležitou úlohu v románu má symbol míru a pokoje, jež lékař hledá, přičemž se objevuje v různých kontextech a vyjadřuje rozdílné významy. Pro Václava Marka znamená mír stav duše naplněný pokojem a klidem a zároveň je v lékařově vidění spojen s prostorem bytu, místem bezpečí. Doktor Marek rovněž přináší krátkodobý „mír“ do životů jedinců, u nichž přebývá. Symbol míru lze nalézt i v tajemném hlase ženy v telefonu, který lékaře provází. Kromě hlubokého citu a štěstí pro něj hlas představuje cosi nadpozemského, přinášející naději na věčný mír. Symbol míru taktéž reflektuje touhu po harmonii a vyrovnanosti jak v nitru jednotlivce, tak i v mezilidských vztazích.

Z existencialistického hlediska nutno zmínit filozofickou dimenzi díla ve formě hloubavých promluv vypravěče a množství úvah vložených do úst některým z protagonistů. Doktor Marek

kupříkladu uvažuje nad morálními aspekty lidské existence, další postavy vyslovují hluboké úvahy o lidské povaze. Vypravěč pak přináší reflexe o lidském společenství a přemítá o nečekaných momentech solidarity. Filozofický rozměr je taktéž patrný ve vyprávěcím stylu, kdy jsou dějové zvraty místy doprovázeny úvahami o existenci. Román vnímám jako sondu do nitra člověka, což dokládá patrné úsilí vypravěče o transformaci existencialistických myšlenek do beletristického vyjádření.

Za nejzajímavější aspekt díla považuji jeho významovou mnohvrstevnatost a množství interpretací, které nabízí. Román *Cizinec hledá byt* není pouze vyprávěním o českém imigrantu a jeho hledání místa k zakotvení, ale rovněž souborem zamyšlení nad otázkami vykořeněnosti, smrti, životního poslání a hledání; čtenáře též vede k přemítání nad vlastenectvím, identitou člověka či solidaritou mezi lidmi. Hluboké poselství románu má potenciál oslovit široké spektrum čtenářů a formovat jejich pohled na vlastní bytí. Dílo poskytuje prostor pro reflexi nad lidskou existencí a společenskými konvencemi, hlavně díky obsáhlým filozofickým úvahám. Kromě vlastního putování životem jednotlivce román predestírá otázku utváření vztahů s druhými lidmi. Z příběhu se tak stává vyprávění o lidské podstatě a touze po nalezení svého místa ve světě.

5. Seznam literatury

Primární literatura

HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*. 1. vyd. v Odeonu. Praha: Odeon, 1967. 424 s.

Sekundární literatura

CHOCHOLATÝ, Miroslav. *Obraz cizince v Hostovského válečných prózách. Slovo a smysl*. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha. 2018, (15) 29. ISSN 2336-6680.

DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica II: fikční světy postmoderní české prózy*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014. 190 s. ISBN 978-80-246-2661-1.

Exilová próza. In: JANOUSEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007-2008. 3. svazek. ISBN 978-80-200-1583-9.

Existenciální próza. In: JANOUSEK, Pavel, ed. a ČORNEJ, Petr, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007-2008. 1. svazek. ISBN 978-80-200-1527-3.

GROSSMAN, Jan. *Román tohoto světa*. In: GROSSMAN, Jan, HOLÝ, Jiří, ed. a POKORNÁ, Terezie, ed. *Analýzy*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1991. Orientace. ISBN 80-202-0323-0.

HOSTOVSKÁ, Olga, SÁDLO, Václav a SVOBODOVÁ, Barbora. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Vydání první. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. 103 stran. ISBN 978-80-7308-764-7.

HOSTOVSKÝ, Egon: *Cizinec hledá byt*. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [Praha]: Ústav pro českou literaturu AV ČR, [2008?]. Dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz>

Hostovský, Egon. *Cizinec hledá byt*. In: UHLÍŘOVÁ, Marie aj. *Slovník českého románu: 1945-1991: 150 děl poválečné české prózy*. 1. vyd. Ostrava: Sřinga, 1992. 314 s. ISBN 80-900578-9-6.

JEDLIČKOVÁ, Alice. *Egon Hostovský, Cizinec hledá byt*. In: *Česká literatura 1945-1970: interpretace vybraných děl*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 427 s. *Odborná literatura pro učitele*. ISBN 80-04-23973-0.

MOLDANOVÁ, Dobrava. *Psychologický román*. In: HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika české meziválečné literatury: (proměny žánrů)*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1987. 351 s. *Kritické rozhledy. Velká řada*; 54.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: člověk v uzavřeném prostoru*. Vyd. 1. Praha: H & H, 1996. 187 s., [16] s. obr. příl. *Profily*; 4. ISBN 80-86022-02-1.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: existenciální fenomény v české próze dvacátého století*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2004. 465 s. ISBN 80-7215-237-8.

PAVERA, Libor. Emigranté jako literární postavy a jejich typologie v tvorbě Egona Hostovského. In: *Česká a polská emigrační literatura: sborník z mezinárodní vědecké konference = Emigracyjna literatura czeska i polska: materiały z międzynarodowej konferencji naukowej*. Opava, 14.-15. listopadu 2001. Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemiky a knihovnictví, 2002. 310 s. ISBN 80-7248-169-X.

Psychologický román. In: MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. 699 s. ISBN 80-7185-669-X.

Psychologický román. Václav Řezáč. In: LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. [Praha]: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, [1998]. 1058 s. Česká historie; sv. 4. ISBN 80-7106-308-8.

SVOBODA, Jiří. Cizinec hledá byt Egona Hostovského. In: *Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře: sborník z mezinárodní konference* [Ústí nad Labem, září 1998]. Vyd. 1. V Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1999. 409 s. ISBN 80-7044-240-9.

ŠTURM, Rudolf. *Egon Hostovský: vzpomínky, studie a dokumenty o jeho díle a osudu*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1974. 211 s.

VANĚK, Václav. Vedlejší postavy v románech Egona Hostovského. *Česká literatura: časopis pro literární vědu*, 1991, roč. 39, č. 6.